

O pravopisu kao jezičnome planu

Radić, Ivona

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:713503>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-15**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

IVONA RADIĆ

O PRAVOPISU KAO JEZIČNOME PLANU

ZAVRŠNI RAD

Pula, 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

IVONA RADIĆ

O PRAVOPISU KAO JEZIČNOME PLANU

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Fonetika i fonologija hrvatskoga standardnog jezika

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Blaženka Martinović

Student: Ivona Radić

JMBAG: 0303039259

Pula, 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ivona Radić, kandidat za prvostupnika Hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 20. rujna 2017.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ivona Radić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *O pravopisu kao jezičnome planu* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 20. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. PRAVOPISNO NORMIRANJE	8
2.1. Pravopisna načela	9
2.2. Hrvatske pravopisne knjige	13
3. PRAVOPISNO U PRAVOPISIMA	14
3.1. interpunkcija i pravopisni znakovi	15
3.1.1. Pravopisni znakovi	15
3.1.2. interpunkcija	17
3.2. Kratice, pokrate, skraćenice	20
3.3. Veliko i malo početno slovo	28
4. NEPRAVOPISNO U PRAVOPISIMA	34
4.1. Sastavljeno i nesastavljeno (rastavljeno) pisanje riječi	35
4.2. Glasovi	44
4.3. Glasovne promjene	53
4.4. Pisanje riječi iz drugih jezika	54
5. PRAVOPISNI RJEČNIK I DODATCI PRAVOPISU	61
6. ZAKLJUČAK	65
LITERATURA	66
SAŽETAK	68
SUMMARY	69

1. UVOD

Tradicija izrade pravopisnih knjiga u hrvatskome jeziku vrlo je duga i obilježena burnim zbivanjima, najčešće političkim događajima, koji su svaki puta ostavljali svoj trag uvođenjem promjena u pravopisnu normu. Još je i Vatroslav Jagić zaključio da „jedva koje pitanje u literaturi raspaljuje tako strasti kao upravo pravopis.“¹ Budući da su pravopisni priručnici od 19. stoljeća zauzimali vrlo važno mjesto u povijesti hrvatske pismenosti, tako je ostalo i danas, ali često se postavlja pitanje sadrže li pravopisne knjige u sebi nepravopisne teme, razne podatke i dodatke koje se nalaze i u drugim jezikoslovnim priručnicima kao što su gramatike, rječnici, jezični savjetnici i slično. U jezikoslovnim je krugovima poznato da su se hrvatski pravopisci služili i gramatikom da bi propisali pravopisnu normu, međutim, oni su napominjali koja pravila treba pronaći u kojem normativnom priručniku, čemu nam svjedoči i zapis iz predgovora Brozova pravopisa: „Ako se komu čini, da je preopsežan I. dio, a ono neka znade, da bi, istina, mnoga između pravila u I. dijelu pristala upravo u gramatiku jezika hrvatskoga, ali kako ih nema u školskim gramatikama, trebalo je već i zato da se nađu u ovoj knjižici.“² Danas se takve napomene više ne spominju. Također, Broz-Boranićeva polustoljetna pravopisna dominacija zaslužna je za omjer pravopisnoga i gramatičkoga u suvremenim pravopisima.

Komparativnom analizom suvremenih pravopisa i gramatika ovaj će rad prikazati što se nalazi u pravopisnim priručnicima i u gramatikama, a zatim će nastojati izbistriti koje su teme ponajviše pravopisne. Literatura kojom će se navedeno opisati jest: *Pravopis hrvatskoga jezika* autora Vladimira Anića i Josipa Silića; *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša (izdanja iz 1971. i 1996.); *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića i Milana Moguša, koji se uvelike oslanja na prijašnja, već spomenuta izdanja; *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a koji je javno dostupan i na mrežnim stranicama; *Hrvatski pravopis* Matice hrvatske, zatim *Hrvatska gramatika* Eugenije Barić i skupine autora; Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika*; Silić-Pranjkovićeva *Gramatika hrvatskoga jezika*; velika Akademijina gramatika koja je raspoređena u četiri knjige, i to ovako:

¹ Badurina, Lada: *Hrvatski slovoпись i pravopis u predstandardizacijskom razdoblju*, Povijest hrvatskoga jezika: književnost i kultura devedesetih: zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagrebačka slavistička škola, Dubrovnik, 2011., str. 88.

² Broz, Ivan: *Hrvatski pravopis*, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1893., str. VI.

Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika autora Stjepana Babića, Dalibora Brozovića, Ive Škarića i Stjepka Težaka; *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* Stjepana Babića; zatim *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* koju je napisao Radoslav Katičić i *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* autora Stjepana Vukušića, Ivana Zoričića i Marije Grasselli-Vukušić (od kojih ćemo se služiti prvim trima knjigama); zatim *Hrvatski enciklopedijski rječnik* i *Školski rječnik hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje koje ćemo dovesti u vezu s pravopisnim rječnicima.

Naime, detaljnijom ćemo analizom ustvrditi da se pravopisi, gramatike i rječnici u pojedinim područjima dotiču istih tema. Glasovi *č, ć, dž, đ*, jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe, ispadanje glasova, sastavljeno i nesastavljeno pisanje, duljenje i kraćenje jata, deklinacija kratica, deklinacija i pisanje stranih imena, konektori i zarezi, sve su to teme u kojima pravopisna norma izlazi izvan svojih okvira, a zbog čega pravopis upravo i jest jezični plan, kako navodi Mihaela Matešić, budući da se u pravopisnoj normi uzimaju u obzir norme svake pojedine jezične struke.³ Jezični plan i jezična razina se pojmovno-terminološki razlikuju. Jezičnoj razini pripadaju fonološka, morfološka, leksička, sintaktička i semantička razina, a njihovo se uočavanje temelji na strukturalističkome poimanju jezika.⁴ „Bitna su obilježja jezičnih razina odjelitost, samostalnost i hijerarhiziranost (više i niže razine), dok to posljednje obilježje nije značajkom odnosa među jezičnim planovima.“⁵ Pisani se plan jezične realizacije propisuje pravopisnom normom koja će se naći u „specifičnim odnosima spram normi svih jezičnih razina.“⁶ Tako zaključujemo da pravopis u sebi obuhvaća i pitanja jezikoslovnih disciplina – fonetike, fonologije, morfologije, morfonologije, sintakse, tvorbe riječi, leksikologije i semantike, a cilj je rada pronaći upravo te jezične razine u pravopisima.

³ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: *Jezik i pravopis: teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju*, Croatica et Slavica Iadertina, Časopis odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, br. 2, Zadar, 2012. str. 17.

⁴ Matešić, Mihaela: *Globalizacijski procesi i pravopisni jezični plan*, str. 103. u Kryzan-Stanojević, Barbara: *Lice i naličje jezične globalizacije*, Srednja Europa, Zagreb, 2009.

⁵ o. c., str. 103.

⁶ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 17.

2. PRAVOPISNNO NORMIRANJE

Marcel Kušar još se 1889. u svojoj studiji *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)* prvi ozbiljnije susreo s pitanjem metodologije pravopisnog normiranja gdje daje obuhvatno određenje pravopisne norme: „Nauka o pravopisu ima zadatak da nas uputi o tome kako ćemo stanovitim alfabetom biježiti glasove od kojih se sastavljaju pojedine riječi kojega jezika i kako ćemo se poslužiti kojekakim drugim konvencionalnim znakovima i srestvima da pismom izrazimo sve ono što ima u jeziku te nije predočeno slovima i da postignemo da nas čitalac potpuno i lako razumi. Ti znakovi i ta srestva jesu n. p. akćenat, interpunkcija, pisaće riječi odjelito ili zajedno, pisaće riječi s velikim slovom, odvajaće slogova, poređaće riječi po nekim pravilima itd.“⁷ Kušar pravopisnu normu dovodi u vezu s pravogovorom, upućujući čitatelje na to da ona proučava "gdje se u riječi krivo pišu pojedini glasovi radi toga što se krivo i izgovaraju."⁸ Autor dalje nastavlja kako bi navedeno trebalo pripadati gramatici, odnosno fonologiji: „premda bi to najprije spadalo na nauku gramatičku (naročito na nauku o glasovima)“⁹, čime otvara temu metodologije pravopisnog normiranja.¹⁰ Njegovom se studijom služio i Ivan Broz u izradi *Hrvatskoga pravopisa* iz 1892. koji će poslužiti kao temelj svim novijim pravopisnim priručnicima. Broz je i sam u predgovoru svojega *Hrvatskoga pravopisa* naveo kako mnoga pravila ne bi trebala biti u njegovu priručniku, ali budući da ih nema u gramatikama, bio je prisiljen smjestiti ih u svoje djelo¹¹, što su naslijedili i pravopisci nakon njega. Badurina i Matešić navode da se kušarovsky-brozovski omjer pravopisnoga i gramatičkoga u pravopisima ukorijenio u metodologiju izrade pravopisnih priručnika, a čak i pokušaji promjene pravopisne norme u dvadesetom stoljeću nisu zadirali u metodologiju izrade pravopisnih priručnika.¹² Naime, u doba Nezavisne Države Hrvatske, točnije od 1942. do 1945. godine, državne su vlasti pokušale uspostaviti novu pravopisnu normu takozvanim *korienskim* pravopisom, ali takva je norma ubrzo bila odbačena.¹³ Novosadskim dogovorom zaključeno je da su hrvatski i srpski jezik izjednačeni, a 1960. godine sastavljen je i novi *Pravopis*

⁷ Kušar, Marcel: *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, naklada piščeva, Dubrovnik, 1889.; pretisak Pergamena, Zagreb, 2009., str. VII.

⁸ o. c., str. VIII.

⁹ o. c.

¹⁰ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 19.

¹¹ o. c.

¹² o. c., str. 20.

¹³ Badurina, Lada: *Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću*, zbornik *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, ur. M. Samardžija, I. Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 146.

hrvatskosprskoga književnog jezika kojim je narušena hrvatska pravopisna tradicija. Međutim, Matica hrvatska je *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* odbacila zaključke Novosadskog dogovora, a 1971. godine iznjedrio je novi *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušša koji se vratio Broz-Boranićevoj pravopisnoj tradiciji. Tek polovicom 80-ih godina 20. stoljeća Vladimir Anić i Josip Silić u svojem pravopisnom priručniku donose znatniji metodološki pomak u izradi pravopisnih knjiga, a takav način provode i u pravopisu iz 2001. godine. Pravopis Matice hrvatske iz 2007., kao i Anić-Silićev, više se otklanja od tradicije u odnosu na Babić-Finka-Mogušševe pravopise. Babić i Mogušš u svojem posljednjem pravopisu naglašavaju da, iako donose novo izdanje, ne donose novu normu jer ona više nije mijenjana.¹⁴ Naš najnoviji *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje donosi nešto drugačija, manje tradicionalna rješenja, ali dopušta i ona druga, upravo zbog tradicije. Međutim, iako su Kušar i Broz smatrali da se mnoge teme koje su i sami naveli možda ne bi trebale nalaziti u pravopisu, kušarovsko-brozovski se omjer pravopisnoga i nepravopisnoga zadržao i u suvremenim pravopisnim priručnicima, a Badurina i Matešić smatraju da bi pravopisnoj knjizi malo toga ostalo kada bi joj se zbog metodološke dosljednosti oduzelo ono što pripada gramatici, leksičkoj normi, jezičnom savjetništvu i slično.¹⁵

2.1. Pravopisna načela

Grafija i ortografija (pismo i pravopis) termini su koji su važni za ovaj rad. Pojam grafija ima nekoliko značenja, ali ono prikladno za ovakvu vrstu rada jest „način pisanja, način prikazivanja glasova slovima“.¹⁶ Pravila koja su potrebna za primjenu postojećih grafema (slova) su pravopis, odnosno, ortografija, a Stjepko Težak i Stjepan Babić u uvodnome dijelu *Gramatike hrvatskoga jezika* govore o pravopisu definirajući ga kao „skup pravila koja određuju na koji ćemo način upotrebljavati pismene znakove (slova, rečenice i pravopisne znakove, uključujući i bjeline) pri pisanju kojega jezika.“¹⁷ Promatrajući navedene definicije, možemo shvatiti da je jasno naznačena razlika između grafije i ortografije koju prema Badurini naglašava i Dalibor Brozović navodeći kako grafija predstavlja samo inventar grafema na

¹⁴ Babić, Stjepan; Mogušš, Milan: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 7.

¹⁵ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 28.

¹⁶ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996., str. 15.

¹⁷ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 38.

raspolaganju, a ortografija daje pravila za primjenu postojećih grafema.¹⁸ Badurina također navodi da ne postoji jedinstven naziv za znanstvenu disciplinu koja se bavi slovima i grafemima pa se ona ponegdje naziva grafemika ili grafonomija. Pojmovi za slovo ili grafem definirani su kao znak za fonem u pismu, odnosno kao najmanja jedinica slovopisa kojeg jezika i smatraju se istoznačnicama. Kombinacija dvaju slova koja označavaju jedinstveni govorni glas naziva se digram, a istoznačni su joj termini i digraf i dvoslov, a to su *dž*, *lj* i *nj*. Trigraf odnosno troslov je glas *ije*. Alograf je pak realizacija grafema, dok je po nekim definicijama grafička varijanta, konkretna manifestacija grafema koji prikazuju u pismu fonem.¹⁹

Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* iz 1971. govori nam o slovima hrvatske abecede, ne donoseći nam poseban naziv za *dž*, *lj* i *nj* nego ih nazivaju složenim slovima. Isti autori poglavlje u izdanju iz 1996. proširuju, koristeći se i dalje terminom slovo, a *dž*, *lj* i *nj* nazivaju dvoslovima. Ovdje je također i o samoglasnomu *r*, ali nešto drugačije nego u gramatici, budući da autori samo napominju kada */r/* može biti nosilac sloga i kakvo je njegovo bilježenje u stručnim djelima i u općem jeziku. *Hrvatska gramatika* opisuje ga nešto detaljnije, upućujući nas na to da samoglasno */r/* ima veću zvonkost i veći broj treptaja nego suglasnik *r*, a „po mjestu tvorbe je nenepčani, nadzubni glas kao i suglasnik *r*.“²⁰ Također pronalazimo i u kojim se uvjetima pojavljuje slogotvorni glas *r*. Iako se danas u pravopisima taj glas samo kratko spominje, L. Badurina i M. Matešić napominju kako nije oduvijek bilo tako jer je bilježenje slogotvornog */r/* kao *r'* u primjerima poput *gr'oce* ili *star'o* bilo prepoznato kao tema kojoj su se posvećivala zasebna poglavlja, ali odbačeno je u Broz-Boranićevu pravopisu iz 1930. godine i otad se ne pojavljuje.²¹

Stjepan Babić i Milan Moguš u svojem *Hrvatskomu pravopisu* to poglavlje ostavili su gotovo neizmijenjenim. *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje govori samo o slovima u hrvatskoj latinici kojih ima 27 jednoslova i 3 dvoslova. Vladimir Anić i Josip Silić služe se terminima i slovo i grafem, dok za *dž*, *lj* i *nj* rabe termin digraf. U *Hrvatskom pravopisu* Matice hrvatske autori donose tiskanu i pisanu abecedu, govoreći o slovima i dvoslovima.

¹⁸ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 17.

¹⁹ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 20.

²⁰ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 55.

²¹ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 25.

U tablici navodimo koji termin rabe pojedini autori za znak za fonem u pismu, odnosno rabe li termin slovo ili grafem.

Tablica br. 1: O slovima i grafemima u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
Terminologija za slova/grafeme	slovo	slovo	slovo i grafem	slovo	slovo	slovo
dž, lj, nj	složena slova	dvoslovi	digrafi	dvoslovi	dvoslovi	dvoslovi

Iz navedenoga uočavamo da se autori pravopisa nisu usuglasili oko terminologije za slovo/grafem pa ćemo tako u Anić-Silićevu pravopisu pronaći oba termina, dok se ostali služe samo terminom slovo, a također ćemo uočiti da u Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1971. nije bio uspostavljen naziv za *dž*, *lj*, i *nj*, dok ih već 1996. nazivaju dvoslovima. Razlika je opet vidljiva u *Pravopisu hrvatskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića koji ih nazivaju digrafima.

Svaki pravopis zasnovan je na načelima koja se trebaju slijediti. Badurina i Matešić u članku *Jezik i pravopis* navode da, iako bi pravopisni priručnik morao donositi samo kako se što piše, a ne kako se deklinira, tvori ili izgovara, provedba tog načela u pravopisima nije sasvim jednostavna i stoga je ponekad teško odrediti tip pravopisa i utvrditi i imenovati načela.²² Uobičajeno je da se tip pravopisa imenuje prema pravilima koja su najzastupljenija u poglavlju o grafemskom predstavljanju fonema u riječima.²³ Takozvani etimološki pravopis bilježi koji od dijakronijski razvojnih stupnjeva leksema i zasnovan je na takozvanom etimološkom načelu. Lada Badurina u svojoj monografiji *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja* navodi kako Dalibor Brozović smatra da takav pravopis ne postoji budući da je etimologija jezična disciplina koja ne može biti temelj ortografskog načela.²⁴ Fonološki pravopis temelji se na fonološkom načelu i smatra da svakom fonemu u pismu odgovara uvijek isto slovo, bez obzira na njegov položaj, odnosno, bilježi se što približniji ostvaraj odsječka (npr. *slatka* prema *sladak*). Morfonološki ili morfološki pravopis temelji se

²² Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str 21.

²³ o. c.

²⁴ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 40.

na morfonološkom ili morfološkom načelu; tim se načelom morfemi bilježe slovima, točnije, u pismu se čuvaju granice morfema (po tom bi se načelu prema riječi *sladak* pisalo *sladka* jer bi se morfem /slad/ uvijek pisao isto).²⁵ Hrvatski je pravopis fonološko-morfonološki (fonološki prema dominantnom fonološkom načelu u primjerima poput *slatka* (*sladak*), *otpuhnuti* (*od + puhnuti*), *pretpostavka* (*pred + postavka*) i slično, dok su primjeri morfonološkog pravopisa *predsjednik*, *odčepiti*, *gradski*...). Badurina kao primjer fonološkoga načela navodi riječ „*gradski*“, koja je ortografski organizirana iako znamo da ispred bezvučnog [s] zvučno [d] zamjenjuje njegov zvučni parnjak [t]. Kada bismo slijedili to pravilo, dobili bismo fonološku riječ /*gratski*/ i fonetsku [*gracki*], ali ako promatramo istu riječ na morfološkom planu, uočiti ćemo da je riječ o korijenskom morfemu /*grad*/ i njegovim alomorfima [*grad*] i [*grac*].²⁶ Zaključujemo da su jedinice [d] i [t] u navedenim sljedovima fonološki različite, ali budući da ih promatramo na morfološkom planu, one su funkcionalno jednake.²⁷ Badurina dovodi u pitanje termine *fonološko* i *morfološko* pravopisno načelo smatrajući da bi se, s obzirom na bilježenje fonema i morfema, pravopisi zasnovani na tim načelima prikladnije mogli zvati *fonemski* i *morfemski*.²⁸ Dalje autorica navodi da se na granicama riječi i morfema mogu ostvariti dva tipa veza, a to su fuzija i aglutinacija, ali i to dvoje istovremeno. Fuzija je veza u kojoj se dva susjedna elementa kombiniraju da jedan od njih ili oba u isto vrijeme pretrpe neku promjenu, a ta promjena onemogućuje provođenje izravne analize. Na takav se način stvara novi glas ili element u kojemu se na prvi pogled ne zapažaju dva sastavna dijela (*zbiti* od <*s + biti*; *udžbenik* od <*uč + benik*).²⁹ Kod aglutinacije su pak dva glasa, koji stoje jedan do drugoga, prepoznatljiva i raščlanjiva jer se naljepljuju (aglutiniraju) jedan na drugi (*ušetati* od *uz + šetati*).³⁰ Budući da hrvatski pravopis nije zasnovan na jednom pravopisnom načelu, tako u njemu uz dominantno fonološko nailazimo i na elemente morfonološkoga pisanja. Fonološka pak znači da se temelji na glasovnom načelu, a pronalazimo ga u primjerima poput *pretplatiti* od *pred + platiti*; *gozba* od *gost + ba*. U morfonološkome se načelu pri pisanju čuva glasovni sastav tvorbenih jedinica, tj. ne provode se glasovne promjene, a pronalazimo ga u primjerima poput *podcijeniti* (a ne *potcijeniti*); *podsjetiti* (a ne *potsjetiti*); *hrvatski* (a ne *hrvacki*). Takva se tradicija

²⁵ Badurina, Lada: *Hrvatski slovoпись i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju*, o. c., str. 66.

²⁶ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 41.

²⁷ o. c.

²⁸ o. c.

²⁹ o. c., str. 42.

³⁰ o. c.

zadržala i do danas, jedino se u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uveo takozvani *korienski* pravopis, koji iskače iz okvira hrvatske fonološko-morfonološke ortografije.³¹

2.2. Hrvatske pravopisne knjige

Da bismo dobili bistriju sliku o suvremenom standardnom hrvatskom jeziku, potrebno je reći nekoliko riječi o starijim i suvremenim pravopisnim knjigama i kako je tekao njihov razvoj. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća dolazi do normiranja i stabilizacije hrvatskoga jezičnog standarda. 1889. objavljena je *Nauka o pravopisu jezika hrvatskoga ili srpskoga* autora Marcela Kušara u piščevoj nakladi.³² Iste godine vladin pravopisni odbor zaključuje da je za sve škole potreban jedan pravopis zasnovan na fonološkim načelima i tako zadužuje Ivana Broza za sastavljanje pravopisa i pravopisnog rječnika. Hrvati 1892. konačno dobivaju prvi pravi *Hrvatski pravopis*³³ koji pripada među prve pravopisne priručnike kojim je „izgrađivana novija fonološko-morfonološka pravopisna norma“³⁴, a Badurina i Matešić u članku *Jezik i pravopis* navode da se i Broz služio Kušarovom raspravom pri izradi svojega pravopisa. Nakon Broza, djelatnost pravopisanja preuzima Dragutin Boranić koji je obilježio razvoj hrvatske pravopisne norme u prvoj polovici 20. stoljeća. Od 1921. godine počinje izdavati *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* koji izlazi u deset izdanja, a posljednje izdanje izlazi 1951. godine. 1929. u Hrvatskoj se službeno uvodi *Pravopis srpskohrvatskog jezika* srpskog jezikoslovca Aleksandra Belića.³⁵ Slijedi *Hrvatski pravopis* Cipra-Klaić iz 1944. godine koji ne slijedi Broz-Boranićevu pravopisnu normu i prekida njezin kontinuitet. Taj se pravopis najviše razlikuje od svih ostalih pravopisa hrvatskoga jezika objavljenih prije i poslije njega. Glavna je razlika u odabiru temeljnog pravopisnog načela, ali „dijelom se i konceptijski razlikuje od ranijih Brozovih i Boranićevih, što također potvrđuje njegovo udaljavanje od ranije hrvatske pravopisne prakse: prepoznaje se to i u organizaciji pravopisnih pravila i u odabiru primjera.“³⁶ Slijedi zatim novosadski *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. koji je slika političkih težnja za ujednačavanjem hrvatskoga i srpskoga

³¹ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 56.

³² Martinović, Blaženka: *Stoljeće pravopisnih polemika*, Vijenac 418, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 13.

³³ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 33.

³⁴ Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, Jezična politika i jezična stvarnost, HDPL, Zagreb, 2009., str. 205.

³⁵ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, str. 34.

³⁶ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 13.

jezika, a koji je bio objavljen u dvjema inačicama, hrvatskoj na latinici i srpskoj na ćirilici.³⁷ Veliki preokret u političkom smislu donosi Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* iz 1971., takozvani londonac,³⁸ koji se vraća Broz-Boranićevu pravopisnom normiranju. U *Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986. pravopisci Vladimir Anić i Josip Silić donose konačan prekid s novosadskom pravopisnom praksom uspostavljajući čvrstu vezu s tradicijom hrvatskoga pravopisanja i time zacrtavši novi put izrade pravopisnih priručnika.³⁹ Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš nastavljaju s izdavanjem *Hrvatskoga pravopisa*; 2001. Anić i Silić izdaju *Pravopis hrvatskoga jezika*; 2007. autori Lada Badurina, Ivan Marković i Krešimir Mićanović izdaju svoj *Hrvatski pravopis* u nakladi Matice hrvatske. Stjepan Babić i Milan Moguš nakon smrti Božidara Finke nastavljaju svoj rad i izdaju *Hrvatski pravopis: usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskog standardnog jezika* 2010. i 2011. godine. Najnoviji je pravopisni priručnik upravo *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje glavnog urednika Željka Jožića izišao 2013. godine.

Iako pojedini pravopisni priručnici u povijesti nisu slijedili Broz-Boranićevu pravopisnu normu mijenjajući pojedina pravopisna rješenja i koncepcije, oni pak nisu znatnije mijenjali metodologiju izrade pravopisa.⁴⁰ U ovome radu u središtu razmatranja neće biti starije hrvatske pravopisne knjige već ih samo ovdje ukratko navodimo kako bismo dobili bistriju sliku kada je u hrvatskome jeziku započela tradicija pravopisnoga normiranja i kako je tekao njezin razvoj.

3. PRAVOPISNO U PRAVOPISIMA

Budući da nam je cilj rada prikazati koje su teme u pravopisima nepravopisne i koje pripadaju i drugim normativnim priručnicima, ali ih ipak pronalazimo u pravopisu, prije svega nam je bitno opisati i usporediti one teme koje su ponajviše pravopisne. Autorice Lada Badurina i Mihaela Matešić u svojem članku *Jezik i pravopis* smatraju da bi se, kada bi se izbacilo sve ono što nije u pravopisu pravopisno, popis pravila ovoga priručnika sveo na tek nekoliko tema⁴¹, a to su interpunkcija i pravopisni znakovi; veliko i malo početno slovo; kratice, pokrate i skraćenice (iako bi se i one

³⁷ Badurina, Lada: *Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću.*, o. c.

³⁸ Pravopis objavljen 1971. koji je politički zabranjen, ali se u fototipskom izdanju pojavljuje u Londonu.

³⁹ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 14.

⁴⁰ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 20.

⁴¹o. c., str. 29.

mogle uvrstiti u nepravopisne teme zbog sklonidbe, načina tvorbe i načina čitanja). Navedene ćemo teme usporediti u suvremenim pravopisima hrvatskoga jezika.

3.1. Interpunkcija i pravopisni znakovi

Pravila o pisanju pravopisnih znakova pojavljuju se u svim pravopisima. Tim se pravilima propisuje uporaba rečeničnih znakova, ali i nekih posebnih, koji imaju drugu službu u nekom pisanom tekstu. Pravopisni su znakovi određeni sintaktičkim kategorijama pa se tako mogu zvati i sintaktičkim znakovima, a opravdano je to što se ona nalaze i u sintaksi, budući da su pravila za upotrebu rečeničnih znakova usko povezana s rečenicom i njezinim dijelovima. Babić, Finka i Moguš smatraju da se pravila o pravopisnim znakovima mogu najbolje ovladati tek dobrim poznavanjem sintakse,⁴² a Težak i Babić savjetuju da bi se sintaktičkom interpunkcijom mogao nazvati način stavljanja rečeničnih znakova.⁴³ Budući da se podjela znakova razlikuje od pravopisa do pravopisa, donosimo rješenja i pravila koja su propisali pravopisci u svojim priručnicima. Interpunkciju i pravopisne znakove posebno ćemo prikazati u potpoglavljima.

3. 1. 1. Pravopisni znakovi

S. Babić, B. Finka i M. Moguš u svojem *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. donose pravopisne znakove, a to su: točka, dvotočka, tri točke, crta, crtica, zagrade, zvjezdica, apostrof, znak jednakosti, znakovi podrijetla, naglasci, genitivni znak i ostali pravopisni znakovi (uskličnik, upitnik i navodnici). Pravopisni nam znakovi „služe zato da se odredi kako što treba čitati ili razumjeti.“⁴⁴ Ti su znakovi u novijem izdanju priručnika istih autora: točka, zarez, dvotočje, crtica, spojnica, zagrade, zvjezdica, izostavnik, znak jednakosti, znakovi > i <, naglasci, genitivni znak i drugi pravopisni znakovi koje dijele na: križić, luk, kosa crtica, znak manje (minus), znak više (plus), znak množenja, znak dijeljenja, znak ponavljanja, paragraf i način bilježenja godine izdanja. Stjepan Babić i Milan Moguš u *Hrvatskom pravopisu* iz 2011. u *Pravopisnim i posebnim znakovima* donose novitete u odnosu na starije izdanje, što su: brojke, kružić, okomita crta, strjelica, tilda i znak nejednakosti.

⁴² Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 122.

⁴³ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 38.

⁴⁴ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 123.

U *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje stoji odjeljak *Pravopisni znakovi*, što pokazuje da autori ne dijele rečenične znakove od pravopisnih znakova u širem smislu. Međutim, u ovome se priručniku javljaju i drugi znakovi: bjelina⁴⁵, koja je definirana kao „prazno mjesto u tekstu“⁴⁶, bibliografske jedinice, navođenje u tekstu, znak za omjer (:), znak za odjeljivanje sati i minuta, razlomačka crta, znak za rastavljanje i označivanje nesamostalnih oblika, znak za postotak i znak @ koji se „nalazi u elektroničkim adresama, a njime se odjeljuje ime primatelja elektroničke pošte od imena poslužioca.“⁴⁷ Taj se znak u našem jeziku čita *pri*. Odjeljku *Tipovi slova*, uz razmaknuta slova, velika slova i kosa slova, koja pronalazimo i u Babić-Moguševu priručniku, dodana su još i podebljana slova kao pravopisni znak. U institutskom pravopisu pronalazimo da je „uporaba posebnih tipova slova određena i pravilima pojedinih struka“⁴⁸, a Babić i Moguš naglašavaju da „bez posebnih razloga nije dobro za isticanje, pogotovo za rečenični naglasak, upotrebljavati velika ili podebljana slova.“⁴⁹

Pravopis hrvatskoga jezika u poglavlju *Pravopisni znakovi* donosi da su to oni „pismeni znakovi kojima se obilježavaju pravopisni odnosi u tekstu“⁵⁰, a to su: točka, točka-zarez, zarez, upitnik, uskličnik, dvotočka (dvotočje), trotočka (trotočje), zagrade, navodnici, polunavodnici, crta, crte, crtica, dvostruka crtica, zvjezdica, eksponirani broj, apostrof, znakovi za naglaske, znak za duljinu i veliko slovo. Dvostruku crticu, osim u ovom priručniku, ne pronalazimo ni u jednom drugom, a definirana je kao pravopisni znak u užem smislu pomoću kojeg rastavljeni elementi čine posebnu jedinicu⁵¹, a u rukom se pisanom tekstu upotrebljava umjesto crtice pri prenošenju dijela riječi u novi redak, a razlikuje se od znaka jednakosti po tome što slijeva nema bjeline.⁵²

U *Hrvatskom pravopisu Matice hrvatske* pod pravopisne znakove autori su svrstali: točku, zarez, crtu, crticu (spojnicu), dvotočku, zagrade, kosu crtu i apostrof

⁴⁵ Autori nas upućuju na objašnjenje u kojemu se navodi da bjelina ima dva značenja, općejezično (u smislu nečega što se ističe bijelom bojom) i terminološko (razmak između dvije riječi), ali i naglašavaju da se bjelina ne odnosi samo na nešto što je napisano na bijelom papiru, nego se isti termin rabi i za znak koji je na papiru koje druge boje.

⁴⁶ Jozić, Željko i drugi: *Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013., str. 83.

⁴⁷ o. c., str. 114.

⁴⁸ o. c., str. 115.

⁴⁹ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 105.

⁵⁰ Anić, Vladimir; Silić, Josip: *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zabreb, 2001., str. 7.

⁵¹ o. c., str. 82.

⁵² o. c., str. 81.

(izostavnik), a također se kao pravopisni znakovi rabe i neki posebni znakovi što su: zvjezdica, znakovi < i >, znakovi za naglaske i nenaglašenu dužinu, znak jednakosti, računarski znakovi, znak za stupanj, znak za postotak, znakovi ponavljanja, znak paragrafa, znak @; zatim znakovi koje ne pronalazimo u ostalim pravopisima, a to su: znak &, oznake za pojedine novčane jedinice, međunarodne oznake za autorska prava, registriranu robnu marku/zaštitni znak i robnu marku. Još jedna zanimljivost koju ovaj pravopis uvodi, a ostali je pravopisi nemaju, jest termin smješko ili smješci prema engleskom *smiley* što definiraju kao poseban znak koji se rabi za iskazivanje emocionalnih stanja i raspoloženja u manje formalnoj komunikaciji na internetu, u elektroničkoj pošti i u SMS-ovima; takvi znakovi nastaju kombiniranjem pravopisnih znakova.⁵³ Također naglašavaju da znakove kao što su točka, zarez, crta, zagrade, dvotočka i kosa crta možemo rabiti i kao pravopisne i kao interpunkcijske znakove.

3. 1. 2. Interpunkcija

Autori *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. donose rečenične znakove, a to su: točka, upitnik, uskličnik, zarez, točka zarez, dvotočka, tri točke, crta, navodnici, polunavodnici i zagrade. Iako vidimo da se neki znakovi mogu javiti i kao rečenični i kao pravopisni, njihova je primjena drugačija, a rečenični su znakovi oni znakovi „koji služe za rastavljanje govora na rečenice i njezine dijelove.“⁵⁴ Isti autori u svojem izdanju iz 1996. godine poglavlju *Rečenični znakovi* daju naziv *Razgodci*, a to definiraju ovako:

„Razgodci su oni znakovi u pisanome jeziku koji služe za rastavljanje teksta na rečenice i njezine dijelove. Zbog toga se nazivaju i rečenični znakovi i *razgodci*, zbirno *razgođe*, od razgoditi⁵⁵ 'razdvojiti, razdijeliti', tuđicom *interpunkcija*, od lat. *interpungere* 'razlučiti, razlučivati, rastaviti, rastavljati'.“⁵⁶

Autori su u razgotke, uz one koje smo naveli kada se govorilo o izdanju iz 1971., dodali još nekoliko, a to su: upitnik i uskličnik, višetočje, spojnica, navodnici uz

⁵³ Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 93.

⁵⁴ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 96.

⁵⁵ U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* **razgoditi** znači „poremetiti odnos među sastavnim dijelovima; rasklopiti, razglobiti, rasklimati“, a **razgodak** je „znak interpunkcije (npr. točka, zarez, upitnik, uskličnik, itd.)“

⁵⁶ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 84.

druge znakove, kosa crtica, tipovi slova kao razgodci, nadrečenični znakovi i pisanje bez ragodaka. Ostale navedene su zadržali, ali nekima je naziv promijenjen: točka zarez sada je točka sa zarezom, dvotočka je dvotočje, tri točke su trotočje, crta je crtica. Stjepan Babić i Milan Moguš u *Hrvatskom pravopisu* iz 2011. godine ostaju vjerni onim razgodcima koje pronalazimo u izdanju iz 1996. Auori *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje ne donose posebno poglavlje o interpunkciji, već u poglavlju *Pravopisni znakovi*, uz one koji se javljaju i kao interpunkcijski, stoje pravila za njihovu primjenu.

Anić i Silić naglašavaju da pravopisni znakovi mogu biti pravopisni znakovi u užem i pravopisni znakovi u širem smislu, koji se tada nazivaju još i *interpunkcijski znakovi* ili *razgoci* (za razliku od termina *razgodci* u Babić-Finka-Moguševu pravopisu), ali ne donose posebna poglavlja, baš kao ni autori institutskoga pravopisa, već se kod onih znakova koji se mogu javiti u oba slučaja prilažu pravila kada ih ispravno upotrijebiti. Prema Anić-Silićevu pravopisu, kao znakovi u širem smislu javljaju se: točka, točka-zarez, dvotočka, upitnik, uskličnik, crta, crte, dvostruka crtica i zagrade. U tom je pravopisu poglavlje o zarezima obrađeno puno detaljnije nego u prethodno spomenutim priručnicima pa se tako definira i rečenica, kao i njezino ustrojstvom, zatim se donose pravila o zarezima u jednostavnim i složenim rečenicama, zarezi i glagoli i slično. Dalje autori u poglavlju *Veznici i zarez* naglašavaju da iz praktičnih razloga navode sve veznike i primjere kada se oni odvajaju i ne odvajaju zarezom.⁵⁷

U pravopisu Matice hrvatske, interpunkcijski se znakovi nazivaju još i rečenični znakovi ili razgodci i pomoću njih se uspostavljaju sintaktički odnosi unutar rečenice i teksta, a to su: točka, upitnik, uskličnik, zarez, točka-zarez, crta, crte, dvotočka, navodnici, polunavodnici, zagrade, trotočka i kosa crta. Također se veliko početno slovo na početku rečenice ili teksta može smatrati interpunkcijskim znakom zajedno uz različite tipove slova. Ovdje autori odmah dijele znakove na znakove rečenične granice, što su točka, upitnik i uskličnik, i znakove nerečenične granice što su zarez, točka-zarez, crta i crte, dvotočka i zagrade.

U tablici koja slijedi donosimo prikaz pravopisnog i interpunkcijskog nazivlja koje pojedini autori različito nazivaju.

⁵⁷ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 29.

Tablica br. 2: O pravopisnome i interpunkcijskome nazivlju

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
;	točka zarez	točka sa zarezom	točka-zarez	točka-zarez	točka sa zarezom	točka sa zarezom
:	dvotočka	dvotočje	dvotočka (dvotočje)	dvotočka	dvotočje	dvotočka
...	tri točke	trotočje	trotočka (trotočje)	trotočka	trotočje	trotočka
—	crtica	crtica	crtica	crtica	crtica	crtica
-	crtica	spojnica	crtica	crtica ili spojnica	spojnica	spojnica
?! ?		upitnik i uskličnik	upitnik i uskličnik u kombinaciji		upitnik i uskličnik	upitnik s uskličnikom

Iako znamo da je uporaba navedenih znakova u pismu jednaka, autori im ipak daju različite nazive, što je vidljivo iz tablice, a uočavamo da Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971. i pravopis Matice hrvatske nemaju poseban naziv za znak ?!.

Hrvatska gramatika u dijelu *Sintaksa* donosi podnaslov *Povezivanje riječi* u kojemu se kratko osvrće na rečenične znakove i njihovu funkciju u rečenici, ali nema posebnih pravila o tome kada se koji znak upotrebljava: „Točkom, upitnikom i uskličnikom jedna se rečenica u tekstu razgraničuje od drugih. Na kraju svake rečenice, iza točke, upitnika ili uskličnika, počinje ili bar može početi nova rečenica.“⁵⁸ Također saznajemo i da se „izbor mjesta u govoru označuje stankom a u pismu znakom za rečeničnu granicu: točkom, upitnikom i uskličnikom,“⁵⁹ dok se točkom označuje samo kraj rečenice, upitnikom se označuje rečenica u kojoj se nešto pita, a uskličnikom ona u kojoj se nešto usklikuje. I u Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* stoji odjeljak *Rečenice po priopćajnoj svrsi* u kojem autori donose razliku između izjavnih, upitnih i poticajnih rečenica, a naglašavaju da se na kraju izjavnih rečenica obično stavlja točka⁶⁰, a upitne i usklične se rečenice u pismu bilježe posebnim pravopisnim znakovima – upitnikom i uskličnikom. U Silić-Pranjkovićevoj gramatici u poglavlju *Sintaksa* govori se o izjavnim, upitnim i uskličnim rečenicama. Autori navode da su izjavne rečenice s obzirom na priopćajnu svrhu

⁵⁸ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 394.

⁵⁹ o. c., str. 393.

⁶⁰ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 217.

neobilježene te nemaju posebnih jezičnih sredstava za označivanje izjavnosti, dok se upitnost izražava upitnim česticama *li*, *zar* i *da*, a u pismu se upitna intonacija bilježi posebnim znakom – upitnikom⁶¹. Uskličnost se izražava posebnom uskličnom intonacijom i uskličnikom na kraju rečenice. Budući da se nekim rečenicama može izražavati i upitnost i uskličnost, one u pismu označavaju kombinacijom upitnika i uskličnika ili uskličnika i upitnika. Radoslav Katičić u *Sintaksi hrvatskoga jezika* donosi poglavlje *Povezivanje rečenica* u kojemu doznajemo da se svršetak svake rečenice obilježava znakom rečenične granice koja se u govoru izražava intonacijom, a u pismu točkom, upitnikom ili uskličnikom, a zatim svaka nova rečenica započinje velikim slovom. O točki saznajemo da je neutralan rečenični znak koji označuje samo da je rečenica dovršena, a izostavlja se iza naslova koji stoji izdvojen iznad teksta.⁶² Dizanjem glasa u govoru označuju se usklik i pitanje, što se u tekstu označuje upitnikom i uskličnikom. Katičić u djelu spominje i tri točke i crticu pomoću kojih se u pismu označuje nesvršena rečenica.

Budući da se u pravopisnim knjigama govori i o vrstama rečenica kako bi se mogla propisati interpunkcijska norma, tu pravopisna norma dotiče i sintaktičku. Pravopis nije priručnik koji bi trebao donositi pravila određivanja vrsta rečenica i tipove njihova slaganja, ali kada se ovi podatci spominju u pravopisu, oni su opravdano u pravopisnoj funkciji⁶³ zato što se sintaktičke kategorije u pravopisima spominju samo kada je to nužno.

3.2. Kratice, pokrate, skraćénice

Autori institutskoga pravopisa u poglavlju *Kraćenje riječi* razlikuju kratice i pokrate. „Kratice nastaju kraćenjem jedne ili više riječi, pišu se malim početnim slovom i ne sklanjaju se. Kratice iznimno sadržavaju i veliko slovo. Kratice u pravilu završavaju točkom.“⁶⁴ Za pokrate autori naglašavaju da se pišu velikim slovima, a iznimno sadržavaju i malo slovo te se u pravilu sklanjaju i ne završavaju točkom.⁶⁵ U *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. autori dijele kratice na obične kratice i na kratice etikete navodeći nam kako ima stalnih kratica, nastalih po utvrđenim načelima, zatim

⁶¹ Silić, Josip; Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 281.

⁶² Katičić, Radoslav: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 26.

⁶³ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 23.

⁶⁴ Jozić, Željko: o. c., str. 76.

⁶⁵ o. c., str. 78.

prigodnih „koje stvara sam pisac, ali tako da čitatelj može uvijek bez kolebanja uspostaviti punu riječ.“⁶⁶ Obične se kratice mogu pisati s točkom ili bez točke, a s točkom se pišu: kratice hrvatskih riječi s jednim slovom (npr. *č.* – *čitaj*, *r.* – *razred*, *v.* – *vidi*); kratice nekih latinskih riječi (npr. *o. c.* – *opus citatum*, *m.* – *masculinum*, *n.* – *neutrum*); kratice s točkom na kraju koje se pišu početnim slovima do prvog samoglasnika, ne računajući samoglasnik na početku (npr. *ar.* – *arapski*, *arh.* – *arhitekt*, *br.* – *broj*); kratice s točkom na kraju koje se pišu slovima do drugog samoglasnika riječi (npr. *čak.* – *čakavski*, *kajk.* – *kajkavski*, *kat.* – *katolički*); kratice s točkom na kraju u kojih se pišu dva prva sloga u riječi sa suglasnicima do trećeg samoglasnika (npr. *imperf.* – *imperfekt*); kratice s točkom na kraju koje se pišu do drugog suglasnika iza samoglasnika u početnom slogu riječi (npr. *rus.* – *ruski*, *zem.* – *zemljopis*); kratice s točkom na kraju u kojih se piše samo prvo i zadnje slovo ili prvo slovo i kraj riječi (npr. *dr.* – *doktor*, *mr.* – *magistar*). Kratice se mogu praviti i na druge načine, ali moraju biti kratke i jasne (npr. *impf.* – *imperfekt*, *itd.* – *i tako dalje*, *jd.* – *jednina*). Kratice koje se pišu bez točke su: kratice mjernih jedinica (*mm* – *milimetar*, *cm* – *centimetar*); kratice za novčane jedinice; kratice za vlastita imena od jedne riječi u nazivima časopisa, strana svijeta i slično, pišu se velikim slovom i bez točke (*F* – *Forum*, *J* – *Jezik*, *I* – *istok*); tradicionalne kratice kao što su *don* i *fra*, a za koje je u svim pravopisima naglašeno da su nesklonjive.

Podjela je kratica jednaka i u Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1996. i u Babić-Moguševu pravopisu iz 2011., osim što su *kratice etikete* sada *sastavljene*, odnosno *složene kratice*, a autori su u dvama novijim pravopisima iz običnih kratica izdvojili znakove i oznake koji su „posebna vrsta kratica i nisu predmet pravopisa jer oni u pravopis ulaze onako kako su određeni u pojedinim strukama, a i one ih prihvaćaju onako kako je određeno međunarodnim dogovorom, međunarodnom praksom i u zakonima“⁶⁷, smjestivši ovdje znakove mjernih jedinica, novčane jedinice, znakove šahovskih figura i slično. Što se tiče složenih kratica, u sva tri pravopisa razlikujemo dvije vrste: one postale od početnih slova svakoga člana izraza koji se u njima krati, a pišu se bez točke iza pojedinih slova i sva slova su velika (npr. *GK* – *Glas Koncila*, *HAZU* – *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*); druge se pišu velikim početnim

⁶⁶ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 130.

⁶⁷ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 76.

slovom kao vlastita imena (npr. *Binoza – Biblioteka novinske zadruge*, *Nama – Narodni magazin*).

Zanimljivo je spomenuti da autori u svojim pravopisima iz 1971. i 1996. donose primjere kratica poput *Drvopromet* (*drvo + promet*), *Mesopromet* (*meso + promet*), *Dalmacijaturist* (*Dalmacija + turist*), nastale po njemačkom ili engleskom uzoru, naglašavajući kako takav način tvorbe u hrvatskome jeziku treba izbjegavati.⁶⁸ U *Hrvatskom pravopisu* iz 2011. godine takvo pravilo ne pronalazimo. Nadalje, u *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i skupine autora takve primjere nalazimo kod specifičnih složenica sa spojnikom -Ø-, a čija specifičnost leži u tome „što su one po svom morfološkom značenju uglavnom vlastite imenice, i to imenice koje označuju nazive ustanova, poduzeća, trgovina, radionica (*Kožaplastika*, *Telefonservis*).“⁶⁹ Autori takve nazive kod nekih vlastitih imena povezuju upravo sa skraćivanjem izvedenica od osnove, navodeći nam primjer *Zagrebtekstil* koji je mogao nastati od *Zagreb(ačko) tekstil(no) (poduzeće) – Zagrebtekstil*. To je najmlađi način slaganja⁷⁰ u hrvatskom standardnom jeziku.

Željko Jozić i skupina autora u *Hrvatskom pravopisu* kraćenje riječi dijele na kratice, pokrate, inicijale i oznake. Podjela u odjeljku *Kratice* jednaka je podjeli običnih kratica u prethodnim pravopisima, dok je podjela pokrata jednaka onoj složenih kratica. Inicijali su „imena ljudi koja se krate tako da se iza prvog slova ili dvoslova piše točka: *S. (Stjepan) Radić*, *A. G. (Antun Gustav) Matoš*.“⁷¹ U *Oznake* su autori smjestili strane svijeta, šahovske figure, veličinu odjeće, novčane jedinice i način i jačinu izvođenja glazbenog djela. Također, u tom se pravopisu, kao i u svim pravopisima hrvatskoga jezika, kratice *gđa* i *gđica* pišu bez točke i sklonjive su, a Babić i Moguš objašnjavaju da je to zbog toga što je u tih kratica „uzeto prvo slovo i posljednji slog, odnosno posljednja dva sloga“⁷² što odudara od svih pravila u kojima se iza kratice stavlja točka.

Vladimir Anić i Josip Silić u pravopisu pišu da slog ima tri zone, a to su početna, središnja i završna. Suglasnički fonemi čine početnu i završnu zonu, dok

⁶⁸ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 135.

⁶⁹ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 349.

⁷⁰ „Slaganje je takav tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna. Riječi tako nastale zovu se složenice.“ *Hrvatska gramatika*, 2005., str. 296.

⁷¹ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 81.

⁷² Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 73

samoglasnički fonemi, zajedno sa slogotvornim r, čine središnju zonu.⁷³ Kratice se dakle tvore na nekoliko načina, ali autori opet ne dijele pravila kao autori ostalih priručnika nego navode pravila kada se i kako koja riječ krati, objašnjavajući to zonama. Tako se kod kraćenja jednostavne riječi uzima prvi slog i početna zona drugog sloga, a pišu se malim početnim slovom i s točkom na kraju (*prof.* od *profesor*), dok se kod kraćenja složenica uzima početna zona prvog sloga prvog dijela, početna zona prvog sloga drugog dijela i prvi slog i početna zona drugog sloga posljednjega dijela, a također se pišu malim početnim slovom i s točkom na kraju (*stslav.* od *staroslavenski*). Kod skupova se riječi uzima početna zona prvog sloga svake riječi ili to može biti kombinirano, pišu se također malim početnim slovom ako nisu vlastite imenice i s točkom na kraju svake riječi (*pr. Kr.*). Ako se u skupovima riječi izražavaju odnosi među jedinicama teksta, tada se pišu sastavljeno i s točkom samo na kraju (*itd.* od *i tako dalje*). Kod riječi koje su u sustavu vlastitoga imena uzimaju se samo prvi suglasnici početne zone prvog sloga, pomoćne se riječi, ako ih ima, ispuštaju i kratice pišu se velikim početnim slovom (*SAD – Sjedinjene Američke Države; HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*). Kao i u ostalim pravopisima, imena se ljudi krata tako da se iza prvog slova stavlja točka (*S. (Stjepan) Ivšić*).

Autori pravopisa iz 2007. godine navode da kratice nastaju skraćanim pisanjem jedne riječi ili više njih, a mogu biti jednostavne (abrevijacije) i složene (akronimi). U jednostavnim kraticama donose nekoliko osnovnih pravila koja se odnose na sve kratice, a saznajemo da one: nastaju skraćivanjem riječi na prepoznatljivo slovo ili više slova, načelno se pišu malim slovom i s točkom na kraju te se jezično ne osamostaljuju što znači da se čitaju kao neskracena izvorna riječ ili skup riječi u odgovarajućemu gramatičkom obliku.⁷⁴ Akronimi, odnosno složene skraćenice nastaju skraćivanjem višečlanih imena na početna slova svih članova imena; pišu se velikim slovom i bez točke te se jezično osamostaljuju – mogu se sklanjati poput imenica i sudjelovati u tvorbi.

Tvorba je složenih skraćenica, koje se nazivaju još i abrevijature, u *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i skupine autora u poglavlju *Tvorba riječi* podijeljena na: uzorak početnih slova, slogovni uzorak i mješoviti uzorak. Kod uzorka se početnih

⁷³ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 114.

⁷⁴ Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: o. c., str. 179.

slova razlikuju dvije skupine (*Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – HAZU*; *Hrvatski dijalektološki zbornik – HDZ*), a njihova je razlika u načinu čitanja. Jedne se čitaju kako su napisane (*HAZU [hazu]*) i zovu se glasovne složene skraćenice, a druge se čitaju po abecednom nazivu slova od kojih se sastoje (*HDZ [Hadeze]*) i zovu se slovne složene skraćenice.⁷⁵ Po slogovnom su uzorku nastali i već spomenuti primjeri iz pravopisa kao što su *Binoza* i *Nama*. Mješovitim su uzorkom nastale skraćenice poput *I(ndustrija) na(fte) – INA*, koje su kombinacija uzorka početnih slova i slogovnog uzorka.⁷⁶ U te skraćenice pripadaju i *auto* i *kino* koje su nastale od *automobil* i *kinematograf*, ali autori gramatike naglašavaju da su one malobrojne u hrvatskom književnom jeziku. Autori također navode da se većina skraćenica može pisati velikim slovima ili kao obične riječ s velikim početnim slovom. O tvorbi skraćenica govori se i u Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* u poglavlju *Tvorba riječi*. Autori pišu da nove riječi nastaju kraćenjem već postojećih riječi, navodeći također primjere *auto – automobil* i *kino – kinematograf*, uz primjedbu da je takav način tvorbe novih riječi u našem standardnom jeziku rijedak.⁷⁷ Vrlo su češće pak složene skraćenice nastale od jednog ili više početnih glasova svake riječi višečlanog naziva poput *Nama – Narodni magazin*, a taj je način ograničen uglavnom na tvorbu vlastitih imena. Stjepan Babić u drugoj knjizi Akademijine gramatike *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* govori o tvorbi skraćenica i opisuje riječi koje su nastale skraćivanjem (*auto* od *automobil*), naglašavajući da je takav način tvorbe riječi u hrvatskome jeziku vrlo rijedak, dok su češće složene skraćenice koje nastaju od jednog ili više početnih glasova, od početnih slogova ili miješanim načinom od riječi višečlanoga pojma⁷⁸ (*Hina – Hrvatska izvještajna novinska agencija*; *Nama – Narodni magazin*). Autor naglašava da je u toj tvorbi tvorben samo način, a tvorenice su većinom netvorbene riječi.

Pravila o sklonidbi skraćenica pronalazimo u svim pravopisima. U Babić-Finka-Moguševim pravopisima iz 1971. i 1996. i Babić-Moguševu pravopisu iz 2011. kratice postale od početnih slova mogu se sklanjati ako odgovaraju riječima našega jezika, a padežni se nastavak odvaja spojnicom i pisan je malim slovom (npr. *HUS-a*, *HUS-u*,

⁷⁵ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 300.

⁷⁶ o. c.

⁷⁷ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 151.

⁷⁸ Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 319.

HUS-om).⁷⁹ Neke pak ostaju nepromijenjene, kao što su *HAZU* i *MH*⁸⁰, dok se drugima dodaje padežni nastavak, ali se slova čitaju po svojem abecednom nazivu (*HDZ – Hadezea, HDZ-a – Hadezea; HKD – Hakadea, HKD-a – Hakadea; HSP – Haespea; HSP-a – Haespea*). Kratice koje se ponašaju kao vlastita imena jednako se tako i sklanjaju (npr. *Nama, Nami; Hina, Hine*⁸¹). Razlikujemo još i one koje u nominativu jednine imaju nastavak *-a* kao što je *Fifa*, a takve se sklanjaju kao i ostale imenice ženskoga roda s nastavkom *-a* (*Fifa, Fife, Fifi*).⁸² Kratice poput *Unicef* i *Unprofor* su sastavljene kratice iz stranih jezika i ponašaju se kao prilagođene tuđice, odnosno, sklanjaju se kao hrvatske riječi.⁸³ Iz institutskoga pravopisa saznajemo da se kod pokrata koje u izgovoru završavaju glasom *i* iza spojnice umeće *j* ispred obličnih i tvorbenih nastavaka: *ACI, ACI-ja, ACI-ju; BBC, BBC-ja, BBC-ju*. Takvo je pravilo i u Babić-Finka-Moguševim i u Babić-Moguševu pravopisu. Kod pokrata koje u izgovoru ne završavaju glasom *i*, iza spojnice ne umeće se *j*: *CSI, CSI-a, CSI-u*.⁸⁴ Postoje također pokrate i imenice koje se pišu kao dvije riječi, a to su: *ACI marina, GM proizvod, LED žarulja* i slično, a u ovim se slučajevima pokrate ne sklanjaju.⁸⁵ U slučajevima kada se krata sve riječi u imenima ljudi ili gradova, one se osamostaljuju i sklanjanju se kao pokrate. U pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje stoji pravilo da se „kod pokrata ženskoga roda u kosim padežima i izvedenicama završno *-A* piše, ali se ne čita: *INA, INA-e, INA-i, INA-om, INA-in*“.⁸⁶ Međutim, po Babić-Moguševu pravopisu takav je način sklonidbe pogrešan, a pravilno je sklanjati: *INA, INE, INI, INOM*. Po oba se pravopisa pokrate mogu leksikalizirati te se onda oblični i tvorbeni nastavci ne odvajaju spojnicama: *Ina, Ine, Inin*. U Anić-Silićevu pravopisu pravila su jednaka kao i u institutskom; kada se kratice osamostale i rabe se kao samostalne riječi, samo se prvo slovo piše velikim početnim slovom (*Hina*), ako se čitave pišu velikim početnim slovom, između nastavka i osnove stavlja se crtica (*MIORH-a*), a ako se samo prvo slovo piše velikim početnim slovom, tada se crtica ne stavlja (*Ine*).⁸⁷ U Matičinu je pravopisu sklonidba složenih skraćenica takva da se

⁷⁹ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 139.

⁸⁰ Ova se kratica može čitati i po abecednom nazivu pojedinih slova *MH – Emha*, ali se izgovorni oblik ne sklanja. (Babić-Finka-Moguš, 1971., str. 139).

⁸¹ Ova se kratica može pisati i kao *HINA* (Babić-Finka-Moguš, 1996., str. 140).

⁸² Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 140.

⁸³ o. c.

⁸⁴ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 80.

⁸⁵ o. c.

⁸⁶ o. c.

⁸⁷ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 116.

gramatički nastavak i sufiks dodaju nominativnom obliku kratice spojeni s crticom (*HAZU – HAZU-a, HAZU-u*), ali se u imenica ženskoga roda nominativno -A u kosim padežima i izvedenicama ne izgovara, baš kao i u prethodnim pravopisima (*INA – INA-e, INA-ī*). U slučaju da se složena skraćenica leksikalizira, tada je pravilo jednako pravilu u ostalim pravopisima – sklanja se kao imenica (*Hina, Hine, Hini*).

U Hrvatskoj gramatici Eugenije Barić u kratica koje se pišu velikim slovima padežni se nastavci u deklinaciji pridružuju crticom (*ULUH-a*). Nadalje, Barić naglašava da se složene skraćenice ponašaju kao i sve druge riječi budući da imaju gramatički rod, dekliniraju se i sudjeluju u tvorbi.⁸⁸ O sklonidbi se kratica u Težak-Babićevoj gramatici ne govori. U poglavlju Silić-Pranjkovićeve gramatike koje se naziva *Morfologija* pronalazimo da se skraćenice sklanjaju i to tako da se između njihove osnove i nastavka umeće crtica (*HDZ – Ø, HDZ – a*), a njihove se osnove dobiju tzv. spelovanjem – izgovaranjem (*[hadeze, hadezea]*).⁸⁹ U prvome svesku Akademijine gramatike pod nazivom *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* u dijelu *Morfologija* pronalazimo o sklonidbi skraćenica. U odjeljku *Sklonidba imenica* pronalazimo imenice sklonidbe e gdje je jasno naznačeno da se poimeničene kratice (npr. *Ina, Nama, Hina*) uključuju u vrstu -e sklonidbe pa se sklanjaju ovako: *Ine, Name, Hine*. Autori naglašavaju da je „mimo hrvatskoga morfološkoga sustava sklanjanje INA-e, NAMA-e, HINA-e.“⁹⁰ Sklonidba se pokrata u gramatikama detaljnije ne obrađuje.

U tablici br. 3 donosimo primjer sklonidbe kratica ženskoga roda sa završnim -A u pravopisima, zatim ćemo u tablici br. 4 donijeti primjere pokrata koje u izgovoru završavaju glasom *i* (poput *ACI, BBC* i slično) i vidjeti koji autori iza spojnice umeću *j* ispred obličnih i tvorbenih nastavaka.

⁸⁸ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 300.

⁸⁹ Silić, Josip; Pranjković, Ivo: o. c., str. 105.

⁹⁰ Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko: *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007., str. 379.

Tablica br. 3: O sklonidbi kratice u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
N	INA	INA	INA	INA	INA	INA
G	INE, Ine	INE, Ine	INA-e, Ine	INA-e, Ine	INE, Ine	INA-e, Ine
D	INI, Ini	INI, Ini	INA-i, Ini	INA-i, Ini	INI, Ini	INA-i, Ini
A	INU, Inu	INU, Inu	INA-u, Inu	INA-u, Inu	INU, Inu	INA-u, Inu
V	INO, Ino	INO, Ino	INA-o, Ino	INA-o, Ino	INO, Ino	INA-o, Ino
L	INI, Ini	INI, Ini	INA-i, Ini	INA-i, Ini	INI, Ini	INA-i, Ini
I	INOM, Inom	INOM, Inom	INA-om, Inom	INA-om, Inom	INOM, Inom	INA-om, Inom

Iz navedene tablice možemo uočiti da pravopisi donose različiti tip sklonidbe skraćenica pa će se tako po Babić-Finka-Moguševim i po Babić-Moguševu pravopisu, kada se one pišu velikm slovima, sklanjati i završno -A, dok će se po Anić-Silićevu, Institutskom i Matičnu pravopisu u svim padežima pisati završno -A kojemu će se pomoću crtice dodavati pripadajući padežni nastavak, a završno se -A neće čitati.

Tablica br 4: O umetnutom j u sklonidbi kratice

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
N	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC
G	BBC-ja	BBC-ja	BBC-a	BBC-a	BBC-ja	BBC-ja
D	BBC-ju	BBC-ju	BBC-u	BBC-u	BBC-ju	BBC-ju
A	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC
V	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC	BBC
L	BBC-ju	BBC-ju	BBC-u	BBC-u	BBC-ju	BBC-ju
I	BBC-jem	BBC-jem	BBC-em	BBC-em	BBC-jem	BBC-jem

Iz navedene tablice možemo vidjeti da se u Babić-Finka-Moguševim, Babić-Moguševu i *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iza spojnice ispred tvorbenih nastavaka umeće *j*, dok Anić-Silić i autori *Hrvatskoga pravopisa* Matice hrvatske smatraju da umetanje glasa *j* nije potrebno.

3.3. Veliko i malo početno slovo

Velikim se početnim slovima pišu: vlastita imena; prva riječ u rečenici i u navodu; riječi iz počasti, a sve ostale riječi pišu se malim početnim slovom, dok izuzetke pravopisi posebno navode. Pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje napominje da, kada „postoji dvojba o tome treba li što pisati velikim ili malim početnim slovom, bolje je upotrijebiti malo početno slovo u skladu s načelom da se riječi, osim onih koje su obuhvaćene pravilom o velikom početnom slovu, u hrvatskome jeziku pišu malim početnim slovom.“⁹¹ U svim je riječima naslova dopušteno pisanje svih velikih slova u cijelim riječima iz estetskih, reklamnih i drugih razloga (npr. *GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA; PRAVOPIS HRVATSKOGA JEZIKA*), koja također mogu biti veća u odnosu na cijeli tekst i mogu biti umjetnički oblikovana,⁹² dok pisanje samo početnoga slova svih riječi u naslovu (npr. *Poziv Na Degustaciju Hrvatskih Vina*) nije u skladu s pravilima o pisanju velikoga slova te iz tog razloga nije preporučljivo.⁹³

Pisanje prvih riječi u rečenici podijeljeno je u nekoliko pravila, a iz *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine saznajemo da se velikim početnim slovom piše: prva riječ u rečenici; prva riječ iza dvotočke (:) u upravnom govoru; prva riječ iza riječi koje se osobito ističu, a iza njih se stavlja uskličnik; prva riječ iza naslova u dopisu, ali samo ako je iza naslova uskličnik; prva riječ u stihu i prva riječ u naslovima. Izdanje iz 1996. donosi nam jednaka pravila, osim što su autori pravilo o pisanju prve riječi u naslovima prebacili kod pravila o pisanju vlastitih imena. Babić i Moguš zadržali su sva pravila kao i u starijem izdanju, a Anić i Silić donose pravila da se velikim početnim slovom pišu sva vlastita imena i prije svega nabrajaju koja su to imena, zatim donose primjere za sva navedene. U pravopisu Matice hrvatske naglašeno je da se pravopisom određuje pisanje velikoga i maloga početnoga slova u vlastitim imenima, ali također da pravopis ne određuje što je to vlastito ime. U institutskom

⁹¹ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 21.

⁹² Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 21.

⁹³ o. c., 1996., str. 17.

pravopisu stoji da se velikim početnim slovom piše prva riječ u rečenici i u navodu koji je puna rečenica te kratica na početku rečenice. U istom se pravopisu pravila o pisanju imena, zbog bolje preglednosti, dijele tako: osobna imena, prezimena i nadimci; imena životinja; zemljopisna imena; imena stanovnika i pripadnika naroda; ostala imena i posvojni pridjevi izvedeni od imena. Kod osobnih se imena, prezimena i nadimaka velikim početnim slovom pišu: sva jednorječna osobna imena, prezimena i nadimci (*Ana, Eva, Antunović, Brezak*); sve riječi u višerječnim osobnim imenima, prezimenima, nadimcima i perifraznim imenima osim prijedloga, veznika i člana ako se izvorno piše malim početnim slovom (*Adolfo Veber Tkalčević, Ferdinad de Saussure, Robert De Niro*); imena bogova i božanskih osoba, osim prijedloga i veznika (*Bog, Gospod, Gospa od Svetog Ružarja, Alah*); imena mitoloških likova i nadnaravnih bića i božanstava (*Afrodita, Feniks*). Imena životinja pripadaju osobnim imenima i također se pišu velikim slovom: *Bambi* (lane), *Brundo* (medo), *Bundaš* (pas) i slično. Jednorječna se i višerječna zemljopisna imena, osim prijedloga i veznika, također pišu velikim slovom, a to su: imena kontinenata (*Europa, Azija*); imena država (*Kanada, Hrvatska*); imena povijesnih država i njihovih državotvornih sastavnica (*Austro-Ugarska, Banovina Hrvatska*); imena naseljenih hrvatskih i izvornih ili prilagođenih stranih imena gradova, mjesta, sela, zaselaka (*Baška, Biograd na Moru, Osijek*); perifrazna imena naseljenih mjesta, država ili kontinenata (*Velika Jabuka – New York; Lijepa Naša – Hrvatska*); imena gospodarskih i političkih naddržavnih zajednica i organizacija (*Europska unija*⁹⁴); imena zemljopisnih područja i pokrajina te njihova ustaljena skraćena imena (*Azurna obala, Baranja, Bliski istok, Imotska krajina*); imena gradskih četvrti i dijelovi naseljenih mjesta (*Industrijska četvrt – Osijek, Zamet – Rijeka*); imena ulica, uličnih odvojaka, prilaza, prolaza, stuba, trgova, parkova i slično (*Ozaljska ulica, Slavonska avenija; Nova cesta, Trg bana Josipa Jelačića, Stube biskupa Duha...*); imena oceana, mora, rijeka, jezera, potoka, slapova, ritova (*Atlantski ocean, Jadransko more, Drava, Plitvička jezera*); imena planina, brda, gora, planinskih vrhova (*Alpe, Istočni Karpati*); imena ostalih zemljopisnih lokaliteta (*Južni pol, Dugi otok, Limski kanal, Požeška kotlina*). Budući da u sklopu *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje pronalazimo i razne napomene, objašnjenja i savjete, zanimljivo je osvrnuti se na to

⁹⁴U instituskom pravopisu stoji pravilo da „za naseljena mjesta i države vrijedi pravilo da svaku riječ višerječnog imena, osim veznika i prijedloga, treba pisati velikim slovom (...) Budući da *Europska unija nije država*, nego gospodarska i politička organizacija, riječ *unija* treba pisati malim početnim slovom.“ Jozić i drugi, str. 139. U Matičinu se pak pravopisu piše *Europska Unija*.

da su se autori na primjeru sintagme *rijeka Dunav* dotaknuli isključivo gramatičkoga problema – sklonidbe, doduše ne izravno u pravilima o pisanju velikoga početnog slova nego u poglavlju koje nosi naslov *Savjeti*: „U nekim se slučajevima imenica i njoj pridružena apozicija razlikuju u rodu (*rijeka Dunav*) i broju (*grad Križevci*). U obama se slučajevima apozicija i imenica na koju se apozicija odnosi u rečenici moraju sklanjati, tj. moraju se slagati u padežu.“⁹⁵

Imena se stanovnika kontinenata, država, naseljenih mjesta, pokrajina, područja, planeta, pripadnika naroda i etničkih skupina pišu velikim slovom (*Australac, Hrvatica, Splitsanin, Istranin, Istočni Slaveni, Marsovac*), dok se ona koja u sebi sadržavaju prefiks *ne-* pišu malim slovom (*neeuroljanin, nesplitsanin*).⁹⁶ Kolokvijalna se imena stanovnika također pišu velikim slovom (*Dalmoš – Dalmatinac, Purger – Zagrepčanin*). Od ostalih se imena velikim početnim slovom pišu: imena vjerskih i crkvenih organizacija, nadbiskupija, biskupija, redova i družba te njihova ustaljena skraćena imena (*Crkva, Sveta stolica, Kćeri Božje ljubavi*); bogomolje bez riječi crkva, kapelica, katedrala, bazilika, prvostolnica (*Bezgrešno začće Blažene Djevice Marije, Sveti Marko Križevčanin*); imena planeta, zvijezda, nebeskih tijela i zvjezdanih sustava (*Jupiter, Mjesec, Danica, Lav, Kumova staza*); imena vjerskih blagdana, državnih praznika i spomendana (*Badnjak, Božić, Dan državnosti, Dan planeta Zemlje*); imena ustanova, organizacija i tijela, udruga, tvornica, državnih i javnih služba, banaka, knjižnica, fakulteta i visokih učilišta, škola, vrtića, trgovačkih središta, tvrtka, sportskih, ugostiteljskih, turističkih i drugih objekata te njihovih dijelova (*Hrvatski sabor, Hrvatska narodna banka, Oružane snage Republike Hrvatske, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Matica hrvatska, Osnovna škola Augusta Cesarca, Knjižnica Tina Ujevića, Hrvatske autoceste...*); imena županija i administrativno-upravnih jedinica (*Vukovarsko-srijemska županija, Općina Sveta Jana*); imena umjetničkih, kulturnih i društvenih skupina (*Prljavo kazalište*); imena kulturnih, umjetničkih, znanstvenih, političkih i drugih društvenih priredaba, skupova, kongresa... (*Dubrovačke ljetne igre, Međunarodni dječji festival*); imena događaja iza rednog broja kojim se označuje redosljed događaja kada redni broj nije službeni dio imena (*8./osmi Međunarodni kongres slavista*); imena revolucija, bitaka, ratova... (*Bitka za Vukovar, Bljesak*); imena službenih tekstova, dokumenata, zakona, propisa,

⁹⁵ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 138.

⁹⁶ o. c., str. 27.

odredaba, pravilnika, uredaba, sporazuma, povelja i slično (*Atlantska povelja, Ustav Republike Hrvatske*); imena službenih tijela, povjerenstava, predsjedništva, odbora, vijeća (*Agencija za odgoj i obrazovanje*); imena nagrada, ordenja, odlikovanja, priznanja (*Zlatna arena*); imena javnih građevina, umjetničkih, povijesnih i kulturnih znamenitosti, spomenika i lokaliteta (*Trsatska gradina, Vučedolska golubica, Krčki most*); imena prometnica, tunela, cesta, graničnih prijelaza... i njihova ustaljena kolokvijalna imena (*Dalmatina, Slavonika, Učka*); imena časopisa, novina i umjetničkih djela (*Glas Koncila, Gospodar prstenova*); imena računalnih programa, mrežnih baza i stranica, osim početne kratice ili oznake koja se kao zaštićeni znak piše malim početnim slovom (*e-Hrvatska, Word*); imena robnih maraka i modela (*Čokolino, Digitron, Toyota*); imena nastavnih kolegija, školskih i studijskih predmeta (*Elementi arhitektonskoga projektiranja*); prve riječi u latinskim nazivima živih bića (*Homo sapiens – čovjek*); imena sportskih klubova (*HNK Cibalia Vinkovci*); oznake početnoga tona u nazivu durske ljestvice (*A-dur*). Posvojni pridjevi od osobnih imena i prezimena na *-ov/-ev/-in/-ji* pišu se velikim početnim slovom (*Janin, Babić-Finka-Mogušev, Božji*).

U svim su pravopisima pravila o pisanju vlastitih imena velikim početnim slovom jednaka, stoga ih nije potrebno ponavljati. Babić-Finka-Moguševi pravopisi iz 1971. i 1996. nisu odijelili pravila o pisanju riječi velikim početnim slovom od pravila o pisanju riječi malim početnim slovom već sva pravila navode u istome poglavlju, dok su Babić i Moguš u svojem pravopisu to jasno odijelili podnaslovima *Veliko početno slovo* i *Malo početno slovo*, jednako kao i autori u *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Neke od korisnih savjeta koje ne pronalazimo u institutskom pravopisu, a pronalazimo ih u preostalim trima pravopisima su npr. o pisanju prezimena prije imena zbog abecednoga reda ili drugih razloga, a gdje se onda obavezno iza prezimena stavlja zarez; ako ne možemo biti sigurni je li koji dio toponima vlastito ime, bolje ga je, izuzev početka zemljopisnog imena, pisati malim početnim slovom i slično.

Velikim se početnim slovom pišu i riječi iz poštovanja i počasti, a to su, prije svega, osobne i posvojne zamjenice za 2. lice jednine (*Ti, Tvoj, Tebi*) i 2. lice množine (*Vi, Vaš, Vama*), ako se u pisanom tekstu obraćamo pojedincu, ali ako se u 2. licu množine obraćamo većem broju osoba, pišemo malim slovom. Babić, Finka i Moguš opominju da se u zamjenica koje ne služe izravnom obraćanju, točnije

osobnim i posvojnim zamjenicama za 3. lice jednine i množine, ne preporučuje pisanje velikoga slova,⁹⁷ dok Babić i Moguš navode da se iznimno u molitvama i crkvenim pjesmama one mogu pisati velikim početnim slovom (*On, Njega, Njegov*) onda kada se odnose na Boga.⁹⁸ Nazivi se vrhovnih poglavara i vjerskih zajednica također pišu velikim slovom kada dolaze bez imena (*Papa, Kraljica*), ali kada dolaze s imenom, pišu se malim slovom (*papa Benedikt XVI.*). Njihovi se posvojni pridjevi također pišu velikim slovom (*Papin, Kraljičin*). Institutski pravopis navodi da se riječi i sveze kao što su: *Ekscelencija, Svetost, Uzoritost, Veličanstvo i Sveti Otac* pišu velikim početnim slovom, a u Babić-Moguševu pravopisu to su „nazivi kojima se tituliraju poglavari i visoki dužnosnici.“⁹⁹ Posvojne se zamjenice uz te riječi također pišu velikim početnim slovom (*Njegova Svetost*). U Aniće-Silićevu pravopisu jednaka su pravila za pisanje riječi kojima se obraća posebnim visokim ličnostima, i svi se članovi toga imena pišu velikim slovom (*Vaša Svetosti*), baš kao i u Matičinu pravopisu.

U tablici donosimo dvojbene primjere pisanja velikoga i maloga početnoga slova u pravopisima.

Tablica br. 5: O pisanju velikoga i maloga početnoga slova

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
KATOLIČKA CRKVA		Katolička crkva	Katolička crkva	Katolička crkva	Katolička crkva	Katolička Crkva
CRKVA SVETOGA MARKA		crkva svetoga Marka	Crkva svetog Marka	crkva Svetog Marka	crkva svetoga Marka	crkva Svetog Marka
EUROPSKA UNIJA			Evropska unija	Europska Unija	Europska Unija	Europska unija

Iako postoje pravila o pisanju velikoga početnoga slova gdje je navedeno da se ostale riječi, koje nisu obuhvaćene ovim pravilom, pišu malim početnim slovom,

⁹⁷ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 21.

⁹⁸ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 44.

⁹⁹ o. c.

autori su smatrali da je ipak nužno, zbog eventualno mogućih pogrešaka, navesti gdje valja biti posebno oprezan pa se i u institutskom i u Babić-Moguševu pravopisu malim početnim slovima pišu: imena pasmina i biljnih vrsta (*jazavac, bernardinac, ivančica, maćuhica*); imena mjera i proizvoda nastalih prema vlastitom imenu (*amper, tesla*); imena pripadnika ili sljedbenika društvenih i kulturnih pokreta, političkih stranaka, organizacija... (*dinamovac, franjevac, zetovac*); imena društvenih i kulturnih pokreta, povijesnih razdoblja (*holokaust, srednji vijek, barok*); pridjevi na -ski¹⁰⁰ postali od vlastitih imena (*elizabetanski, osječki*); imena božanstava, mitoloških bića, ako nisu vlastita imena (*čistilište, had, nimfa, sirena*); nazivi vjerskih službenika, pripadnika vjere (*apostol, arhiđakon, katolik*). Također, autori se slažu oko pisanja pridjeva blaženi i sveti – u oba se pravopisa oni pišu isključivo malim slovom ako se nalaze uz osobno ime i pokazuju stupanj njegove svetosti. *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje donosi još da se malim početnim slovom pišu: nazivi proizvoda, jela, sorta (*lepoglavska čipka, bečki odrezak, đakovački rizling*); nazivi isprava (*domovnica, indeks*); nazivi učenja, struka i znanstvenih područja (*anatomija, arheologija*); kratice koje označavaju zvanje, zanimanje... (*dipl. ing., dr. sc.*); nazivi pripadnika pojedinih rasa (*bijelac, crnac*); nazivi znanstvenih i umjetničkih teorija, osim riječi koje su i same ime ili posvojni pridjevi izvedeni od imena (*međunarodni sustav mjernih jedinica, periodni sustav elemenata, Ohmov zakon*); nazivi dana u tjednu, mjeseci i godišnjih doba (*subota, kolovoz, ljeto*); nazivi horoskopskih znakova (*bik, blizanci*); nazivi bogomolja, osim vlastitog imena (*kapelica svetoga Jakova, crkva Svetog Franje Asiškog*); nazivi vjerskih razdoblja, dijelova crkvene godine, obreda i običaja koji nisu blagdani (*advent, korizma, križni put, post*); oznake početnoga tona u nazivu molske ljestvice (*a-mol*); nerečenični popisi pod slikom (*hranidbeni lanac*); prva riječ u novome retku pri uspravnome nabranjanju ako nije riječ o imenu ili rečeničnom nabranjanju. Ono što ne pronalazimo u institutskom, a pronalazimo u Babić-Moguševu pravopisu pisanje je riječi malim početnim slovom kod: imena društvenih ideologija (*kapitalizam, fašizam*); imena pripadnika naroda srasla s niječnicom ne-¹⁰¹ ili kojom drugom riječju (*nehrvat, poluhrvat*); strana svijeta ako ne označavaju narode, zemlje, države i slično (*istok, zapad, sjeverozapad*); jednočlana imena nebeskih tijela koja se upotrebljavaju kao opće imenice (*sunce,*

¹⁰⁰ U institutskom pravopisu i –ški/-čki (str. 38).

¹⁰¹ Doduše, već smo spomenuli da se i ovo pravilo nalazi u *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, ali ne u pravilima o pisanju maloga početnog slova, već ondje gdje su pravila o pisanju velikoga početnog slova u imenima stanovnika i pripadnika naroda.

mjesec). Institutski pravopis na kraju poglavlja donosi tablicu u kojoj su razlike u pisanju velikoga i maloga slova gdje pronalazimo primjere poput: *Amazonac* – stanovnik Amazonske prašume i *amazonac* – vrsta papige; *Bog* – u kršćanstvu stvoritelj svijeta i *bog* – nadnaravno i sveto biće koje štiju pripadnici različitih religija; *Dunja* – žensko ime i *dunja* – voćka; i slično. U Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1971. godine pronalazimo nešto poput tablice gdje autori također donose razlike u pisanju maloga i velikoga početnog slova. Malim se početnim slovom također pišu opće imenice postale od vlastitih, ali o tome će biti više govora u poglavlju o pisanju stranih riječi.

Gramatike također jednim dijelom govore o pisanju velikoga i maloga slova, i to onda kada govore o upravnom i nepravnom govoru u sintaksi. Upravni je govor navođenje tuđih riječi upravo onako kako su izgovorene, a u nepravnom se govoru tuđe riječi oblikuju, ali kazuje se čije se riječi navode.¹⁰² Upravni se govor označuje navodnicima, a na kraju rečenice kojom se uvodi upravni govor stavlja se dvotočka, a tuđi se navod piše velikim početnim slovom (*Kaže: „Daj marke ili ću te lancem zadaviti.“*). Međutim, ako rečenica za uvođenje upravnoga govora ne stoji ispred njega, dvotočka se ne stavlja, a tada se takva rečenica piše malim početnim slovom (*„Zašto si ga ubio?“*, *upita istražitelj.*). Ako je objašnjenje umetnuto u rečenicu koja se navodi, navodnici se stavljaju na početku i na kraju i prvoga i drugoga dijela navođenja, ali se drugi dio nastavlja pisati malim početnim slovom (*„Ti si sigurno jako dobar“, govorio je dječak, „samo si nesretan.“*).¹⁰³ Kada se upravni govor preoblikuje u nepravni, tada rečenica objašnjenja postaje glavna, a rečenica navođenja zavisna, a velikim se slovima piše, osim vlastitoga imena, samo početak rečenice (*„Upoznaj nas“, ozbiljno reče Viktor. > Viktor ozbiljno reče neka ih upozna.*).¹⁰⁴

4. NEPRAVOPISNO U PRAVOPISIMA

U ovome ćemo poglavlju obraditi teme koje možemo pronaći ponajprije u gramatikama, pa onda i u pravopisnim priručnicima, a riječ je o dijelovima u pravopisima prema kojima se čak određuje i pravopisno načelo. Naime, hrvatski je pravopis fonološko-morfonološki, a pravopisno se načelo određuje prema glasovnim promjenama zastupljenim u pravopisima. U hrvatskim su pravopisima te promjene:

¹⁰² Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 525.

¹⁰³ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 239.

¹⁰⁴ o. c., str. 240.

jednačenje po zvučnosti (*beskofeinski, golupčići, smečkast*); jednačenje po mjestu tvorbe (*čest – češći, oraščić, zelen – zelembać*) i ispadanje glasova (*otac – oca, bezvučan od bez + zvučan*). Iako su pojedine teme u pravopisu primarno nepravopisne, one su svakako bitne i za pravopis. Zamjena glasa / glasom o bila je tema u pravopisima prije 1990., a danas više to nije, stoga ju u priručnicima kojima se služimo pronalazimo samo u Babić-Finka-Moguševu iz 1971. Ostale teme koje ćemo pronaći u ovom poglavlju jesu glasovi č, ć, dž, đ; glas h, koji naš najnoviji pravopis ne uvrštava u svoja pravila; ije/je/e/i; jednačenje suglasnika po zvučnosti i mjestu tvorbe, ispadanje suglasnika, pisanje riječi iz drugih jezika, sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi i kratice (pokrate, skraćenice).

4.1. Sastavljeno i nesastavljeno (rastavljeno) pisanje riječi

Ivan je Broz u svojem *Hrvatskom pravopisu* donio pravila o sastavljenom i nesastavljenom pisanju¹⁰⁵, a ta poglavlja pronalazimo u svim suvremenim pravopisima, jedino se u *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u tom poglavlju pronalazi naziv *nesastavljeno*, dok se u oba pravopisa autora Babića, Finke i Moguša i u Babić-Moguševu pravopisu pronalazi naziv *rastavljeno*, kao i u Anić-Silićevu pravopisu. Badurina i Matešić smatraju da se suvremeni pravopisi bave „pitanjem ne samo pisanja prijedložno-imeničkih sveza nego i pitanjem teorijsko-metodološke utemeljenosti da se one pišu sastavljeno, odnosno nesastavljeno“¹⁰⁶, što znači da bi se problemom tog pitanja trebale baviti i leksikologija, morfologija i tvorba riječi. Odnosno, pravopis propisuje što se smatra složenicom i polusloženicom, dok taj problem u gramatici nije dovoljno razrađen. „Drugim riječima, jedan je to od jezičnih problema čija je neriješenost na *matičnim* jezičnim razinama uzrokom što se u pravopisu mora postaviti upravo teorijska podloga za odabrani pristup ustanovljivanju pravila pravilnog pisanja.“¹⁰⁷

U hrvatskome se jeziku riječi pišu rastavljeno, odvojene bjelinama, a kada je slučaj da se one pišu sastavljeno kako bi se dobila nova riječ ili novo značenje, tada nastaje složenica.¹⁰⁸ U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje pronalazimo termine složenica i polusloženica gdje autori donose

¹⁰⁵ Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, o. c., str. 89.

¹⁰⁶ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 22.

¹⁰⁷ o. c.

¹⁰⁸ Babić; Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 83.

njihove razlike. Naime, „polusloženica nastaje kada se dvije riječi združe u jednu zadržavajući svoj morfološki i prozodijski lik, npr. *rak-rana*, *spomen-ploča*.“¹⁰⁹ Također saznajemo da se prvi dio ne sklanja, što se označuje crticom, a on se prema drugom dijelu odnosi kao atribut prema svojoj imenici i ponekad se može zamijeniti i pridjevom (npr. *biser-* u *biser-grana* s *biserna*). Postoji problem da se polusloženica ponekad zamjenjuje s pisanjem s crticom, a autori naglašavaju da su prave polusloženice oni izrazi kod kojih prvi dio ne možemo zamijeniti pridjevom od iste osnove, npr. *spomen-ploča*, *radis-pero*.¹¹⁰ Izrazi poput *Težak-Babićev* i *crno-bijel* nisu polusloženice već složeni pridjevi. Složenice autori definiraju kao tvorenice u čijem su sastavu prepoznatljive najmanje dvije, ali i više punoznačnih riječi. Međutim, više punoznačnih riječi nije ušlo u sastav složenice pojedinačno, „nego je jedna od osnovnih riječi već bila složenica, npr. *prvobratučed* od *bratučed* u prvome koljenu.“¹¹¹ Složenice sa stranim elementima poput *aero-*, *bio-*, *foto-*, *-graf*, *-grafija* i sl., nikada ne dolaze samostalno nego su nerazdvojivo vezani uz osnovu riječi, osim rijetkih iznimaka kao što su *fobija* i *manija*. Posebna je značajka tih elemenata to što imaju i leksičko značenje (*aero-* „koji se odnosi na zrak“, *zoo-* „koji se odnosi na životinje“ i sl.).¹¹²

Autorice Mihaela Matešić i Ermina Ramadanović navode da se u literaturi obično spominju četiri načela za identifikaciju riječi, a to su: ortografsko, fonetsko (fonološko), leksičko i gramatičko (morfosintaktičko).¹¹³ Prema ortografskom načelu, riječ je ono što se nalazi između dviju bjelina. U fonetskom se načelu granice pojedinih riječi određuju uz pomoć fonetsko-fonoloških sredstava (npr. naglasaka), a prema leksičkom je načelu riječ „onaj zajednički faktor u skupu oblika (morfoloških) koji su samo različiti oblici iste jedinice.“¹¹⁴ Gramatičko pak načelo promatra riječ i njezinu funkciju u gramatici. Upravo se problem identifikacije riječi odražava na pisanje riječi sastavljeno i nesastavljeno, a još od Kušarove *Nauke* taj se problem primjenjuje na četiri pravopisna načela, i to semantičko, morfološko, fonološko i

¹⁰⁹ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školske novine, Zagreb, 1999., str. 203.

¹¹⁰ o. c.

¹¹¹ o. c., str. 212.

¹¹² o. c., str. 213.

¹¹³ Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: *Uloga pravopisnih priručnika u standardizaciji pravogovornoga plana: stara metodološka pitanja i novi izazovi*, Rasprave – Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 43, Zagreb, 2017., str. 110.

¹¹⁴ o. c.

leksičko.¹¹⁵ U Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1971. uspostavljaju se sva četiri načela, dok u Anić-Silićevu pravopisu nedostaje fonološko načelo. U pravopisu Matice hrvatske pronalazimo morfološko i leksičko načelo, a u pojedinim pravilima i semantičko. Babić-Mogušev pravopis također vraća sva četiri načela, a *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje temelji se na semantičkom, morfološkom i fonološkom načelu, dok neizravno pronalazimo i leksičko načelo.

Autori *Hrvatskih pravopisa* iz 1996. i 2011. godine smatraju da, „ako se isto značenje može iskazati kombinacijom jedinica koje već postoje u jeziku, nije potrebno uvoditi nove jedinice.“¹¹⁶ Također, ako se spojem već postojećih jedinica može dobiti novo značenje, tada se novonastala riječ naziva složenicom i treba je razlikovati od rastavljenih jedinica. Takvom podjelom razlikujemo npr. *uoči* (u značenju *dan prije*) i *u oči* (pogledati *u oči*); *odoka* (otprilike) i *od oka* (odmaknuti *od oka*); *doduše* (zaista) i *do duše* (dirnuti *do duše*) i slično. Nadalje, iz takvih pravila saznajemo da složenicom smatramo: riječ kojoj se jedan ili oba sastavna dijela ne rabe kao samo stalne riječi (*dokle, dotle, možda*); riječ u kojoj se jedan sastavni dio ne upotrebljava uz drugi u onom obliku koji ima u složenici (*dovijeka, oduvijek, odmah*); riječ kojom se sastavljanjem dijelova dobiva novo značenje (*doduše, odoka, potanko*).¹¹⁷ Prema Babić-Finka-Moguševim i Babić-Moguševu pravopisu složenica većinom ima jedan naglasak, dok duge složenice mogu imati i dva naglaska, a polusloženice su sveze dviju imenica između kojih stoji spojnica i koje obje zadržavaju svoj naglasak, dok se prvi dio polusloženice ne sklanja. Nakon općih načela, u poglavljima o sastavljenom i rastavljenom pisanju pronalazimo pravila posebno za svaku vrstu riječi „budući da kod svake ima posebnosti hoće li se što smatrati složenicom ili polusloženicom“¹¹⁸, pa su sukladno tome doneseni i sljedeći podnaslovi: *Imenice, Pridjevi, Zamjenice, Brojevi, Glagoli, Prilozi, Prijedlozi, Veznici, Usklici*, a pronalazimo i *Rastavljanje riječi na kraju retka* gdje saznajemo da se riječi rastavljaju u dva dijela onda kada se ne mogu cijele ispisati, a na kraju se retka, dakle gdje je riječ rastavljena, stavlja spojnica.¹¹⁹ Autori navode da je rastavljanje riječi na kraju retka u načelu slobodno, ali ipak ne valja: rastavljati jednosložne riječi (*čaj, čin*); prenositi u novi redak jedno slovo ili sam zapornički skup (ne valja

¹¹⁵ Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: o. c., str. 110.

¹¹⁶ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 65.

¹¹⁷ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 56.

¹¹⁸ o. c., str. 57.

¹¹⁹ o. c., str. 70.

rastavljati *čud-o*, *čelju-st* i slično); u domaćim i stranim riječima odvajati one dvoslove kojima se piše jedan glas (ne *pol-je* nego *po-lje* i slično).

U pravopisu se Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje ne govori o općim načelima već su pravila odmah podijeljena na podnaslove: *Imenice*, *Pridjevi*, *Zamjenice*, *Brojevne riječi*, *Glagoli*, *Prilozi*, *Prijedlozi*, *Veznici*, *Usklici* i *Čestice*. Svaki podnaslov donosi pravila o pisanju jednorječnica, višerječnica i riječi koje se pišu sa spojnicom, a na kraju dijelova u kojima je riječ o zamjenicama, prilozima i prijedlozima, autori donose tablicu u kojoj su riječi koje se pišu sastavljeno i nesastavljeno sa svojim značenjem ili primjerima rečenica u kojima je jasno vidljiva razlika sastavljenog i nesastavljenog pisanja. Tako ćemo u zamjenica razlikovati: *čijigod* u značenju *nečiji* od *čiji god* u značenju *bilo čiji*; *kakavgod* – *nekakav* od *kakav god* – *bilo kakav*; *štogod* – *nešto* od *što god* – *sve što*... U priloga razlikujemo *doduše* i *do duše* (*Nije doduše mnogo, ali je ipak nešto.*; *Više mu je stalo do duše nego do tijela.*), *međutim* i *među tim* (*Upitno je međutim to što je rekao.*; *Živio je među tim ljudima.*), *nadvoje* i *na dvoje* (*Rastavi to nadvoje.*; *Mislio je na dvoje ljudi.*), *naglas* i *na glas* (*Govorio je naglas.*; *Hladno piće loše mu je utjecalo na glas.*)... Kod prijedloga pronalazimo dvije tablice od kojih je jedna s prijedlozima i prijedložno-padežnim izrazim (*Kazao je to uime kluba.*; *U ime mi ne diraj!*...), a druga s prijedložnim skupinama i prilozima (*Učinit ću to do kraja godine.*; *Razjasnimo to dokraja*...). Institutski se pravopis služi terminima svojstvenim gramatici pa su tako kod njih jasne podjele riječi nastale slaganjem, srastanjem, sufiksacijom, a pronalazimo i termine poput prefiks i prefiksoid, dok Babić i Moguš radije upotrebljavaju termin predmetak.

Za razliku od navedenih priručnika, Anić-Silićev priručnik u poglavlju o pisanju riječi sastavljeno i rastavljeno ne dijeli pravila na vrste riječi nego donosi kraća pravila spominjući prefikse, sufikse i nastavke, jedinice koje mogu imati ulogu prijedloga pa se zbog toga pišu rastavljeno (npr. *uz + put* u rečenicama poput *Uz put raste cvijeće*). Termine sufiksoidi i prefiksoidi autori definiraju kao riječi u ulozi prefikasa i sufikasa koje se pišu zajedno s riječima uz koje se nalaze (*nazovi-*, *kvazi-*, *-slovlje*, *-graf* u riječima *nazoviliječnik*, *kvaziproblem*, *jezikoslovlje*, *kimograf*). Pravilo koje ne pronalazimo u drugim priručnicima osim u ovom jest da jedinice uključene u subordinirane (podređene) složenice čine jedan pojam, dok one uključene u koordinirane (priređene) složenice čine dva ili više pojmova. Također se jedinice koje su uključene u subordinirane složenice pišu ili sastavljeno ili se između njih stavlja

crtica.¹²⁰ Ovdje pripadaju jedinice uključene u subordinirane složenice spojnim morfemom -o- (*imovinskopravni, književnopovijesni, južnoamerički* i *slično*). One jedinice koje nemaju spojni morphem odvajaju se crticom (*vikend-kuća, spomen-dom*). Poglavlje o prenošenju dijela riječi u sljedeći redak u ovom je pravopisu odvojeno od poglavlja o pisanju riječi sastavljeno i rastavljeno, a autori naglašavaju da svaki fonem ne može stajati na svakom mjestu u riječi i da svaki fonem ne može stajati uz svaki fonem¹²¹, zatim navode koje dvočlane i tročlane kombinacije suglasničkih fonema mogu stajati na početku riječi (to su npr. *bl* (*blago*), *cr* (*crijevo*), *gl* (*glava*), *smj* (*smjelost*), *zdj* (*zdjelica*), *zgn* (*zgnati*)...) i donose razna pravila kako se riječi i brojevi rastavljaju i prenosi u sljedeći redak.

Badurina, Marković i Mićanović u poglavlju *Sastavljeno i nesastavljeno pisanje* također dijele pravila o pisanju na: imenice, pridjeve, zamjenice, brojeve, glagole, priloge, prijedloge, veznike, uzvike i čestice gdje dijele pravila i primjere na one koji se pišu sastavljeno, zatim nesastavljeno i oni koji se pišu s crticom. Autori, za razliku od autora ostalih pravopisa, na kraju poglavlja donose popis najčešćih prefiksa i prefiksoida, a dijele ih na imeničke (*aero-, baro-, info-...*), pridjevske (*anti-, eks-, mnogo-...*), zamjениčke (*gdje-, koje-, ne-...*) i priložne (*bud-, koje-, malo-...*). Na početku poglavlja autori naglašavaju da se leksički morfemi, tvorbeni morfemi (prefiksi, prefiksoidi, spojnici, sufiksi, sufiksoidi) i gramatički morfemi (gramatički nastavci) pišu sastavljeno.¹²² Pronalazimo pravilo da pravopisi ne propisuju načine pisanja pojedinog imena i prezimena jer o tome odlučuje osoba nositelj u skladu sa zakonom i matičnim knjigama, ali ipak donose savjetodavna pravila o pisanju imena u slučaju kolebanja.

Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i *Pravopis hrvatskoga jezika* autora Vladimira Anića i Josipa Silića prepoznaju različite kontekste u pisanju riječi sastavljeno i nesastavljeno stoga donose primjere rečenica poput: *Dođi navečer!* i *Idi ćemo na večer poezije.*; *Dođi ujutro!* i *Najbolje spavam u vrijeme kada noć prelazi u jutro.*¹²³ Anić i Silić naglašavaju da jedinice kao „uz u usput (*uz + put*) mogu imati i ulogu prijedloga. Tada se pišu rastavljeno: *Uz put raste cvijeće* (prema *Usput sam kupio i cvijeće*).“

¹²⁰ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 104.

¹²¹ o. c., str. 107.

¹²² Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: o. c., str. 143.

¹²³ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 61.

U tablici donosimo primjere riječi za koje pojedini pravopisi dopuštaju samo nesastavljeno pisanje, dok drugi prepoznaju i različite kontekste pa dopuštaju oba rješenja.

Tablica br. 6: O sastavljenome i nesastavljenome pisanju u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
naprimjer/na primjer	na primjer	na primjer	naprimjer i na primjer	naprimjer i na primjer	na primjer	naprimjer i na primjer
navečer/na večer	na večer	na večer	navečer i na večer	navečer i na večer	na večer	navečer i na večer
navrijeme/na vrijeme	na vrijeme	na vrijeme	navrijeme i na vrijeme	navrijeme i na vrijeme	na vrijeme	navrijeme i na vrijeme
odsrca/od srca	od srca	od srca	odsrca i od srca	odsrca i od srca	od srca	odsrca i od srca
ujesen/u jesen	u jesen	u jesen	ujesen i u jesen	ujesen i u jesen	u jesen	ujesen i u jesen
ujutro/u jutro	u jutro	u jutro	ujutro i u jutro	ujutro i u jutro	u jutro	ujutro i u jutro

Autori gramatika također prepoznaju različite kontekste stoga neki dopuštaju i sastavljeno i nesastavljeno pisanje.

Tablica br. 7 : O sastavljenome i nesastavljenome pisanju u gramatikama

	Gramatika hrvatskoga jezika (1992.)	Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (2002.)	Hrvatska gramatika (2005.)	Gramatika hrvatskoga jezika (2007.)
naprimjer/na primjer	na primjer	na primjer	naprimjer i na primjer	naprimjer i na primjer
navečer/na večer	na večer	na večer	navečer i na večer	navečer i na večer
navrijeme/na vrijeme	na vrijeme	na vrijeme	navrijeme i na vrijeme	navrijeme i na vrijeme

odsrca/od srca	od srca	od srca	odsrca i od srca	odsrca i od srca
ujesen/u jesen	u jesen	u jesen	ujesen i u jesen	ujesen i u jesen
ujutro/u jutro	u jutro	u jutro	ujutro i u jutro	ujutro i u jutro

Kao što možemo uočiti, pojedini priručnici uz nesastavljeno dopuštaju i sastavljeno pisanje. „Još je Kušar upozorio da ortoepski kriterij nije pouzdan u određivanju pisanja riječi sastavljeno ili nesastavljeno te ističe semantički kriterij, udružujući ga u pojedinim primjerima s morfonološkim i sintaktičkim kriterijem“¹²⁴, a to se pitanje proteže i u suvremenim pravopisima. Brozov pravopis iz 1892., Babić-Finka-Mogušev iz 1971. i Anić-Silićev pravopis iz 1986. pridavali su veću naklonost sastavljenome pisanju. Međutim, noviji Babić-Finka-Moguševi i Babić-Mogušev pravopis znatno su smanjivali broj sastavljeno pisanih jedinica. Pravopis Matice hrvatske također je pokazao izrazitiju dosljednost u pisanju riječi sastavljeno, a pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje otvoren je sastavljenome pisanju, ali ipak ne u tolikoj mjeri.¹²⁵ Iako pravopisi donose oba načina pisanja, u govoru se oni jednako ostvaruju, pa ćemo tako i za pisanje *za što* i *zašto* izgovoriti [zãšto], a Matešić i Ramadanović navode da se, iako se uvijek može računati na kontekst, on je tek krajnja mjera jer zahtijeva više napora od govornika.¹²⁶ Međutim, kako bi se izrazi razlikovali, dopušteno je drugačije ih izgovoriti. Stoga će *uzbrdo* biti [ùzbrdo], a za *uz brdo* [uzbrdo]. Iako to ne odgovara pravilima, jer naglasak koji se trebao pomaknuti nije pomaknut, ipak je dopušteno jer je na taj način „učvršćena semantička razlika između dviju jezičnih jedinica.“¹²⁷ Primjer *do duše* [dodúšē] kontekstom se razlikuje od primjera *doduše*, kojega govornici opet ne izgovaraju u skladu s normom pa će reći [dòduše]/[dòduše]. Na kraju autorice zaključuju da se primjeri poput ovih pišu nesastavljeno i izgovaraju bez naglasnih pomaka ako su

¹²⁴ Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: o. c., str. 117.

¹²⁵ o. c., str 118.

¹²⁶ Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: o. c., str. 118.

¹²⁷ o. c.

prijedložno-padežni izrazi; ako su pak prijedlozi ili prilozi, tada se pišu sastavljeno i izgovaraju se s naglasnim pomakom na prefiks.¹²⁸

U ovome je poglavlju svakako važno spomenuti i temu koja otvara mnoge polemike u pravopisnim krugovima, a to je pisanje zanijevanog nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti* sastavljeno (*neću*) ili nesastavljeno (*ne ću*). Naime stupanjem novosadskoga pravopisa na snagu, propisano je sastavljeno pisanje toga glagola. Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* iz 2000. godine vratio je samo nesastavljeno pisanje toga glagola što je izazvalo negodovanje javnosti.¹²⁹ Mihaela Matešić u članku *Načelo tradicije u pravopisu* smatra da su i sami autori naslutili da će vraćanjem tog pravila biti poteškoća, stoga su nekoliko godina u svojim pravopisima dopuštali oba rješenja, što je vidljivo i u *Hrvatskom pravopisu* iz 1996., koji nam služi za analizu, gdje stoji pravilo da se „niječna čestica *ne* piše rastavljeno od glagola pa se tako može pisati i *ne ću, ne ćeš, ne ćemo, ne ćete, ne će* uz sastavljeno pisanje *neću, nećeš, nećemo, nećete, neće*.“¹³⁰ U prethodnom su pravopisu iz 1971. godine autori dopuštali samo sastavljeno pisanje. Nadalje, Matešić smatra da je otpor prema nesastavljenom pisanju nastao zbog toga što su autori pravilo potkrijepili objašnjenjem da je *ne ću* hrvatska tradicija, a sastavljena inačica srpska koja je „nametnuta hrvatskoj praksi novosadskim pravopisom.“¹³¹ Stav je autoričin da se tim činom javnosti pokušao stvoriti autostereotip o pravopisnom rješenju, odnosno mišljenje o značajkama vlastita jezika temeljeno na estetskim i emocionalnim vrijednostima¹³², a kojemu javnost zapravo nije pridavala nikakvo značenje; odnosno, ovome se rješenju nastojala pripisati konotaciju koju ono nema. U *Hrvatskom pravopisu* iz 2011. jedino je i ispravno rastavljeno pisanje zanijevanog nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti*, dok se u institutskom pravopisu ono piše sastavljeno, ali uz napomenu da je „zbog tradicijskih razloga dopušteno pisati i *ne ću, ne ćeš, ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će*.“¹³³ Anić-Silićev pravopis ne drži se tradicije i nalaže da se inače glagolski oblici pišu odvojeno od riječi *ne*, samo se nenaglašeni (enklički) oblici prezenta glagola *htjeti* pišu zajedno s riječju *ne*, stoga je

¹²⁸ Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: o. c., str. 118.

¹²⁹ Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, o. c., str. 206.

¹³⁰ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 75.

¹³¹ Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, o. c., str. 207.

¹³² Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, o. c., str. 211.

¹³³ Jozić Željko i drugi: o. c., str. 121.

*neću, nećeš, nećemo, nećete, neće.*¹³⁴ U Matičinu se pravopisu niječni oblici prezenta glagola *htjeti* također pišu sastavljeno. Matešić zaključuje da se sastavljeno pisanje (*neću*) u govornika hrvatskoga jezika nije doživjelo nehrvatskim i da stručnjaci i nestručnjaci različito gledaju na tradiciju – potonjima je normativno prihvatljivo ono što je u upotrebi, a ne ono što je u tradiciji.¹³⁵

U tablicama donosimo pisanje zanižekanog nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti* u pravopisima, a zatim u gramatikama.

Tablica br. 8: O pisanju zanižekanoga nenaglašenoga prezenta pomoćnoga glagola *htjeti* u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
Pisanje zanižekanog nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola <i>htjeti</i>	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	ne ću, ne ćeš, ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će; i neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	ne ću, ne ćeš, ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće; zbog tradicijskih razloga i ne ću, ne ćeš, ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će

Tablica br. 9: O pisanju zanižekanoga nenaglašenoga prezenta pomoćnoga glagola *htjeti* u gramatikama

	Gramatika hrvatskoga jezika (1992.)	Sintaksa hrvatskoga književnog jezika (2002.)	Hrvatska gramatika (2005.)	Gramatika hrvatskoga jezika (2007.)
Pisanje zanižekanog nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola <i>htjeti</i>	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće	neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće

U navedenoj tablici uočavamo da sve gramatike dopuštaju sastavljeno pisanje zanižekanoga nenaglašenoga prezenta pomoćnoga glagola *htjeti*.

¹³⁴ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 103.

¹³⁵ Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, o. c., str. 207.

4.2. Glasovi

U pravopisnim se priručnicima ne opisuju svi glasovi hrvatskoga jezika nego samo oni koji „govornicima hrvatskoga jezika zadaju određene teškoće u pisanju književnoga jezika zbog njihove različite dijalekatske osnovice ili zbog razlika između govora i pisanja u samome književnome jeziku ili zbog različitih mogućnosti pisanja s obzirom na fonološko ili morfonološko načelo.“¹³⁶ Kada bismo iz pravopisne knjige izbacili sve ono nepravopisno, tada ne bismo pronašli poglavlja o glasovima č, ć, dž i đ budući da prepoznavanje tih glasova „nije problem onome korisniku koji ih artikulacijski razlikuje.“¹³⁷

Glas č bitno je razlikovati od glasa ć jer se pomoću njih razlikuje značenje riječi, a njihova upotreba „ne zadaje gotovo nikakvih teškoća onima koji ih dobro izgovaraju.“¹³⁸ Glas č u svim se pravopisima i u Težak-Babićevom¹³⁹ gramatičkom priručniku piše: u riječima kojima postanak nije vidljiv (*bačva, bič, čačkalica, čaša...*); u oblicima i izvedenicama prema osnovnom *k* i *c* (*jak – jači; zec – zeče*), a autori pravopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje č nastalo prema *c* i *k* u osnovi riječi dijele u tri skupine: č u oblicima imenica muškog roda (*čovjek – čovječe*); č u komparativu i superlativu pridjeva i priloga (*jak – jači, najjači*); č u oblicima (prezentu, imperativu, aoristu, imperfektu i glagolskome pridjevu trpnom) glagola (*baciti – bačen; klicati – kličem, kličeš, kliče, kličemo, kličete, kliču*). Slična je podjela i u Anić-Silićevu priručniku. Također, isti autori dijele č u tvorenicama prema *c* i *k* u tvorbenoj osnovi riječi (*bobica – bobičast; bolnica – bolničar*). Nadalje, glas č nalazi se u sufiksima, i to: u imeničnim: *-ač (nosač); -ača (brezovača); -ačina (deračina); -čaga (rupčaga); -čanin (Šibenčanin); -če (siroče); -čica (stvarčica); -čić (golupčić); -čina (kračina); -čuga (kamenčuga), -ečak (grmečak); -ič (gonič); -ičak (grmičak); -ičar (dijabetičar); -ičić (gospodičić); -ičina (dobričina); -ična (sestrična); -jača (krpenjača); -ničar (povjesničar); pridjevnim: -ačak (dugačak); -ački (zagrebački); -ičan (alergičan); -ičast (bjeličast); -ički (biciklistički); glagolskim: -ačiti (prednjačiti); priložnim: -ačke (naglavačke)*. Valja naglasiti kako takvu podjelu nalazimo samo u pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dok se u ostalim pravopisima ne spominju glagolski i priložni sufiksi, a Težak i Babić ne govore o glagolskim sufiksima. Zanimljivo je

¹³⁶ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 15.

¹³⁷ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 28.

¹³⁸ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 23.

¹³⁹ U *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić taj se glas posebno ne obrađuje.

spomenuti kako se samo Babić i Moguš u *Hrvatskom pravopisu* iz 2011. služe terminom *dometak* mjesto terminom *sufiks*, iako bismo prema L. Badurini i M. Matešić mogli pretpostaviti da se pravopisom služe upravo osobe sa slabijim poznavanjem gramatike pa bi se u pravilima stoga trebalo „radije govoriti o glasovima nego o fonemima, o glasovnim promjenama nego o alternacijama fonema, o predmecima i domecima nego o prefiksima i sufiksima.“¹⁴⁰ Glas č nalazi se i u: slavenskim prezimenima sa završetkom na *-ič* (*Miletič, Sergejevič*); nekim kajkavskim zemljopisnim imenima (*Bedekovčina, Pantovčak*). Institutski pravopis dodaje još neka pravila gdje pronalazimo glas č: u anglizmima (*čarlston, ček*); u većini talijanizama (*čelo, čembalo*) i u mnogim drugim posuđenicama (*čamac, čarapa*). U Aniće-Silićevu pravopisu stoji pravilo da glas č nalazimo u riječima u kojima se ne opažaju neke zamjene (*čelo, čudan, načelo*). Autori *Hrvatskog pravopisa* iz 2007. u napomeni navode da se riječi koje se pišu fonemom č, a kojima nije jasan postanak, nalaze u *Pravopisnome rječniku*.

Glas ć nalazi se: u osnovi nekih riječi (*ćelav, ćud, bećar*); u glagolskom prilogu sadašnjem (*pišući, pjevajući*)¹⁴¹; prema *t* u osnovi riječi: u instrumentalu imenica ženskoga roda (*mladost – mladošću*), u komparativu i superlativu pridjeva i priloga (*ljut – ljući*), u oblicima (prezentu, imperativu, imperfektu, glagolskome pridjevu trpnom) glagola (*kretati – krećem; pratiti – praćah, prešutjeti – prešućen*); u nekim oblicima i tvorenicama prema *sk* u osnovi riječi (*pljeskati – plješćem; pritiskati – pritišćem; stiskati – stišćem; lijeska – liješće; trijeska – triješće*¹⁴²); u tvorenicama prema *t* i *đ* u tvorbenoj osnovi riječi (*list – lišće; smeđ – smećkast*); u infinitivu glagola na *-ći* (*leći, peći*); u sufiksima: imeničnim: *-ać* (*golać*); *-aća* (*mokraća*); *-aćica* (*spavaćica*); *-bać* (*zelembać*); *-čić* (*golupčić*); *-dać* (*crvendać*); *-ičić* (*gospodičić*); *-ić* (*bratić*); *-oća* (*čistoća*); pridjevnim: *-aći* (*jedaći*); *-eći* (*juneći*); *-ećiv* (*molećiv*); priložnim: *-oć* (*jednoć*). U ostalim pravopisima i u *Gramatici hrvatskoga jezika* nema podjele na priložne sufikse, a autori nas potonje također upućuju da primjere i potrebna objašnjenja možemo pronaći u *Tvorbi riječi* kod tih sufikasa. Glas ć dalje se bilježi u: prezimenima sa završetkom na *-ić* ili *-čić* (*Anić; Ivančić*); u nekim zemljopisnim imenima (*Desinić, Dragalić*); u zemljopisnim imenima gdje je jasno da

¹⁴⁰ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 24.

¹⁴¹ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 7.

¹⁴² Glas č se nalazi u oblicima i izvedenicama prema *k* i *c*, ali „izuzetak su od toga jedino imenice liješće i triješće prema lijeska i trijeska, i glagolski oblici plješćem, pritišćem i stišćem prema pljeskati, pritiskati i stiskati.“ (Babić-Finka-Moguš, 1996., str. 23).

bi u književnom jeziku bilo *ć* ili je tako uobičajeno, a to je u prvom redu na mjestu kajkavskog *šć* (*Dvorišće; Lanišće*).¹⁴³ Kod riječi *jednoć, nekoć* i *ljutić*, autori nas institutskoga pravopisa upućuju na poglavlje *Objašnjenja*, navodeći kako se neke „riječi mogu objasniti dvjema osnovama ili dvama sufiksima, pa u skladu s time pisati i s *č* i *ć*“¹⁴⁴, a takve su riječi upravo *ljutić*, odnosno *ljutič, jednoć* i *nekoć*, odnosno *jednoč* i *nekoč*. Prednost, naravno, daju likovima sa sufiksom *-ić/-oć* pred *-ič/-oč*, „zbog njihove izrazite pretežitosti u stručnim tekstovima, simetričnosti s nazivom *sladić* koji se tvori istim tvorbenim modelom te zbog razmjerno dobro potvrđena tvorbenog modela u kojemu se pridjevnoj osnovi dodaje sufiks *-ić* (*mladić, slabić*), a riječima *jednoć* i *nekoć* daju prednost zbog toga što i dio novije hrvatske pravopisne tradicije napominje da u novije vrijeme prevladavaju likovi s *ć* te na temelju potvrđenosti tih likova. Ti su likovi vjerojatno prevladali zbog analogije s od njih češćim prilogom *sinoć*.“¹⁴⁵

Tablica br. 10: O dvojnama *č* i *ć* u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
koščica/koščica	koščica i koščica	koščica i koščica	koščica	koščica i koščica	koščica i koščica	koščica

Glas dž je sliveni glas, a ne skup *d-ž*¹⁴⁶, a nalazi se: u riječima bez vidljivoga postanka (u većini turcizama i anglizama kao što su *džamija* i *džip*); ispred *b*¹⁴⁷ prema osnovnom *č* (*jednačiti – jednadžba*); i u riječima tvorenim sufiksom *-džija* i izvedenicama od njih (*buregdžija; bundžija*), a u *Gramatici hrvatskoga jezika* pronalazimo još i dva sufiksa kojih u pravopisima nema, a to su: *-džika* (*provodadžika*) i *-džinica* (*provodadžinica*).

Glas đ je zvučni parnjak bezvučnoga *ć*, a nalazi se: u osnovi nekih riječi u kojima postanak nije vidljiv i u izvedenicama od njih (*anđeo; đak; čađa*); prema *d* u osnovi riječi: u oblicima imenica (*glad – glađu*); u komparativu i superlativu pridjeva (*lud – luđi, najluđi*); u oblicima glagola (u prezentu, imperativu, imperfektu, glagolskome pridjevu trpnom – *glodati – glođem, glođeš, glođe, glođemo, glođete*,

¹⁴³ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 17.

¹⁴⁴ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 129.

¹⁴⁵ o. c.

¹⁴⁶ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 18.

¹⁴⁷ U institutskom pravopisu ispred *ba* prema *č* u osnovi riječi (str. 9).

glođu, glođi, glođimo, glođite); u tvorenicama prema *d* u tvorbenoj osnovi riječi (*brdo – brđanin*); a u institutskom pravopisu još i u oblicima glagola *naći, poći, ući* (*naći – nađem, nađeš, nađe, nađemo, nađete, nađu...*). Važno je reći da su dopuštene dvostrukosti kod pisanja riječi *Madžarska, Madžar, madžarski* pa se može pisati i *Mađarska, Mađar, mađarski*, a naš najnoviji pravopis preporučuje inačicu s *đ*, usprkos dosadašnjoj pravopisnoj tradiciji pisanja *dž*, dok ostali pravopisi ne govore o tome koju bi od te dvije inačice bilo bolje upotrebljavati.

U tablici koja slijedi donosimo prikaz razlike riječi *Mađar* i *Madžar* u pravopisima.

Tablica br. 11: O dvojnama dž i đ u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
Mađar/Madžar	Mađar	Mađar i Mađar	Mađar	Mađar	Mađar i Mađar	Mađar i Mađar

Pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Anić-Silićev *Pravopis hrvatskoga jezika* i *Hrvatski pravopis* Matice hrvatske izostavljaju poglavlje o bilježenju glasa *h*, a L. Badurina i M. Matešić smatraju da se to više ne prepoznaje kao pravopisni problem koji je bio u prijašnje doba dok hrvatski jezik još nije bio stabiliziran.¹⁴⁸ Međutim, u Babić-Finka-Moguševim i u Babić-Moguševu pravopisu pronalazimo to poglavlje, iako u izdanju iz 1996. i sami autori ističu da se „uporaba glasa *h* stabilizirala u književnom jeziku i da njegovo pisanje ne bi trebalo izazivati teškoća.“¹⁴⁹ Nadalje, autori smatraju da bi trebalo iznijeti pravila o pisanju toga glasa budući da i danas postoje kolebanja. Glas *h* se piše: u pojedinačnim riječima (*hajduk, hlače*); u riječima u kojima je ispred slogotvornoga *r* (*hrđa, hrvati se*); u skupovima *hv* (*hvala, hvatati*); u svim oblicima koje propisuje gramatika kao nastavak ili dio nastavka, npr. za 1. osobu jednine aorista i imperfekta (*bih, dođoh, pregledavah*)¹⁵⁰; i u dva novija pravopisa pronalazimo da se glas *h* nalazi u „onomatopejskom zapisivanju ljudskoga glasa kao znak razmišljanja, čuđenja: *hm* (prema čemu je

¹⁴⁸ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 25.

¹⁴⁹ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1996., str. 30.

¹⁵⁰ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 19.

izveden i glagol *hmkati*, prez. *hmčem*).¹⁵¹ Bilježenje je ovoga glasa u pravilima i u pravopisnome rječniku vjerojatno rezultat pravopisne tradicije. Gramatike pak ne govore o tom suglasniku, ali iz tabličnih prikaza u *Hrvatskoj gramatici* saznajemo da su akustička svojstva glasa *h*: šumnost, kompaktnost, neprekidnost i napetost.¹⁵²

Promjena / u o više je gramatički problem, što naglašavaju i Badurina i Matešić budući da se ta „dva glasa ortoepski razlikuju, a njihovo smjenjivanje tema je morfologije, tj. morfonologije.“¹⁵³ Tu alternaciju pronalazimo u Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1971. godine, a provodi se na kraju sloga, i to: u muškom rodu jednine glagolskog priloga radnog (*čuo, mijesio*); u imenica muškog i ženskog roda i pridjeva muškog roda koji su ispred završnog *-l* imali nepostojano *a* (*kotao, posao*); u imenica ženskoga roda koje se od glagolskih osnova tvore nastavkom *-nica* (*čekaonica, čitaonica*); a imenice na *-lac* u jednom slučaju mijenjaju *l* u *o* (u svim padežima osim N jd. i G mn., npr. N jd. *davalac*, G mn. *davalaca*; N mn. *davaoci*, G jd. *davaoca*), dok u drugom slučaju ne mijenjaju (*tkalac, tkalca, tkalci, tkalaca*), a u trećoj je skupini oblik bez promjene običniji kao npr. *stolac, stolca, stolci, stolaca*.¹⁵⁴ U *Gramatici hrvatskoga jezika* autori nabrajaju gdje se suglasnik *l* na kraju sloga ili riječi zamjenjuje sa *o*, ali i također da ima slučajeve u kojima je na kraju sloga, ali ne zamjenjuje se tim glasom, a ono što pravopis ne spominje jest da takvo stanje ovisi o naglasku. Glas *l* se ne zamjenjuje glasom *o* u riječima u kojima je na kraju dugog sloga (*bólnica, Mílka*).¹⁵⁵ Također nekada ostaje nepromijenjeno i na kraju kratkog sloga (*bìjel, mòlba*). U Težak-Babićevoj gramatici, kao i u Babić-Finka-Moguševu pravopisu, kod imenica s nastavkom *-lac* nema promjene glasova u nominativu jednine i genitivu množine. U *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić takva se promjena, smještena u poglavlju o morfonologiji, naziva vokalizacija, a autori objašnjavaju gdje se događa i gdje su njezina odstupanja i dvostrukosti. Uz muški rod glagolskog pridjeva radnog, imenice i pridjeve muškoga roda i oblike imenica na *-lac*, u ovom se priručniku *l* zamjenjuje sa *o* ispred sufiksa *-ba* (*seliti – seoba*); odstupanja su u umanjenicima sa sufiksom *-ce* (*djelce, ogedalce*) i u imenica i pridjeva s *l* na kraju dugog i kratkog sloga, kao kod Težaka i Babića; a dvostrukosti su također u imenica sa sufiksom *-ce* (*selo – selce i*

¹⁵¹ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 19.

¹⁵² Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 48.

¹⁵³ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 29.

¹⁵⁴ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 31.

¹⁵⁵ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 56.

seoce), u imenica od prefiksálnih tvorenic glagola *dijeliti* (*odjel* i *odio*, *razdjel* i *razdio*) i u nekih pridjeva na *-ski* (*anđeoski* i *anđelski*, *seoski* i *selski*). Alternaciju *l/o* pronalazimo i u Anić-Silićevu pravopisu, kao i u Akademijinoj gramatici, ali pod nazivom vokalizacija.

Babić i Moguš naglašavaju da se **glas j** ne ostvaruje jednako u svim položajima govorne riječi i zbog nejasnoća donose pravila u kojima se taj glas ostvaruje. Piše se: na početku riječi ispred svih otvornika ispred kojih se može ostvarivati (*jačina*, *jedan*); između dva otvornika, i to *i-a* (*kutija*, *rakija*), *i-e* (*dijete*, *higijena*), *i-i* (*čiji*, *svačiji*), *i-u* (*milijun*, *špijun*), *e-a* u nekim riječima stranog podrijetla (*ideja*, *epopeja*), *u-i* (*bruji*, *zují*), *u-u* (*kuju*, *snuju*), dok potonja dva ne pronalazimo u institutskom pravopisu, tamo pronalazimo *a-i* (*majica*, *tajice*) i *o-a* (*aloja*, *kinoja*). Dalje se u institutskom pravopisu glas *j* piše: u imperativu (*dobij*, *naliđ*); iza *i* i *e* na kraju nekih posuđenica (*kirij*, *klišej*); u sklonidbi i tvorbi posvojnih pridjeva od riječi koje završavaju glasom ili skupinom glasova: *i* (*alibi* – *alibija*, *celebrity* – *celebrityja*, *Miki* – *Mikija*, *Camus* – *Camusja*); *io* (*portfolio* – *portfolija*, *Antonio* – *Antonija*); *ia* (*pizzeria* – *pizzerije*, *Maria* – *Marije*, *Marijom*); u sklonidbi i u tvorbi posvojnih pridjeva od pokrata na *i*, *io*, *ia* (*FOI* – *FOI-ja*; *AUDIO* – *AUDIO-ja*; *CIA* – *CIA-je*). U Babić-Moguševu i Babić-Finka-Moguševu se piše još u: pridjeva od imenica na *-ija* koje u tvorbi zadržavaju tu osnovu ispred dometka *-in* i *-ski* (*šeširdžijin*; *gimnazijski*); u pridjeva od imenica na dočetno *-ii*, *-iji*, *-ije*, *-ijo*, *-io* kad se tvore dometcima *-ski* i *-ev* (*aluminijski*; *barijev*); u riječima s dvoglasnikom *ie* (*bijel*, *bijes*) i tvorenicama s kratkim slogom (*bjelina*, *bješnji*); u oblicima svih riječi kojima osnova završava na otvornik *+j* (*koja*, *čiji*). Neka su od pravila po kojima se *j* ne izgovara i ne piše su: u riječima u kojima je *o* nastao od *l*, tj. u kojima se *l* pojavljuje u drugim oblicima riječi ili u tvorbenoj osnovi (*bio*, ali *bila*; *činio*, ali *činila*); između samoglasnika *i* i *o* u posuđenicama (*avion*, *kamion*); u stranim složenicama s *di-* (*diamin*, *diarhija*); u sklonidbi i u tvorbi posvojnih pridjeva od imena na *-ea* (*Andrea*, *Andree*, *Andreí*) i *-eo* (*Cameo*, *Camea*, *Cameu*); u sklonidbi i u tvorbi posvojnih pridjeva od pokrata na *-ea* (*IAEA*, *IAEA-a*, *IAEA-om*, *IAEA-ov*) *-eo* (*UNEO*, *UNEO-a*, *UNEO-u*, *UNEO-ov*).

U hrvatskome književnom jeziku pojedine riječi iste osnove i pojedini oblici iste riječi imaju na istom mjestu različite glasovne skupove: *ije*, *je*, *e*, *i*. Ta je tema prikazana u svim pravopisima, ali autori je različito naslovljuju stoga donosimo tablicu s prikazom imenovanja poglavlja o jatu u pravopisima. Također, autori gramatika

govore o toj temi, ali isto donose različite nazive pa ćemo u tablici donijeti i imenovanje jata u gramatikama.

Tablica br. 12: O imenovanju jata u pravopisima

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
JAT	Glasovni skupovi <i>ije</i> i <i>je</i>	Dvoglasnik <i>ie</i>	Alternacija <i>ije/je/e/i</i>	Smjenjivanje <i>ije/je/e/i/∅</i>	Dvoglasnik <i>ie</i>	<i>Ije/je/e</i>

Tablica br. 13: O imenovanju jata u gramatikama

	Gramatika hrvatskoga jezika (1992.)	Akademijina gramatika (2002.)	Hrvatska gramatika (2005.)	Gramatika hrvatskoga jezika (2007.)
JAT	Smjenjivanje <i>ije-je-e-i</i>	Zamjena <i>ije/je/e/i</i>	Alternacije <i>ije, je, e, i, ∅</i>	Refleks <i>jata</i>

U Babić-Finka-Moguševu pravopisu iz 1971. taj se sustav pravila može prikazati u dva osnovna pravila i pet ostalih. Prvo je osnovno pravilo: ako se osnovno *je* dulji, u jednim tipovima i riječima postaje *ije*, a u drugima samo *je*. Drugo je pravilo: ako se osnovno *ije* krati, tada daje samo kratko *je*, a samo *e* iza stalne suglasničke skupine u kojoj je posljednji suglasnik *r*. U pravopisu iz 1996. autori govore o dvoglasniku *ie* koji se posljednjih stotinu godina piše *ije*, a prema riječima autora, vrlo ga je lako razlikovati od kratkog glasovnog skupa *je*. Pravila su u poglavlju također podijelili na *Duljenje sloga s kratkim je*, *Kraćenje sloga s dvoglasnikom* i *Ostala pravila*, gdje više nema pet pravila nego dva. Babić i Moguš u *Hrvatskom pravopisu* ostavili su poglavlje jednako onomu iz prethodnoga pravopisa. U instituskom je pravopisu u poglavlju o pojedinačnim glasovima o *ije/je/e*, a autori navode da se piše *ije* ako je izgovor sloga dug (*bijel, cvijet*), a ako je izgovor sloga kratak, piše se *je* (*čovjek, djed*). Međutim, u glagolima izvedenima od *mjera, mjesto* i *sjesti*, piše se *je*, iako je izgovor dug, a to navode i Babić-Finka-Mogušev i Babić-Mogušev pravopis. Kada se slog krati, *ije* se zamjenjuje s *je* ili *e*. Ako se ispred *ije* ne nalazi pokriveni *r*¹⁵⁶

¹⁵⁶ To je *r* kojemu prethodi suglasnik iza kojega nije morfemska granica (Jozić, Željko i drugi, str. 18).

ije se zamjenjuje s *je*. Naime, prema riječima autora, pisanje *je* ili *e* iza pokrivenoga *r* nije u pravome smislu pravopisni problem jer postoje dvostrukosti u izgovoru pa tako govornici koji izgovaraju *bezgrešan* i *greška* tako to trebaju i pisati, a oni koji pišu *bezgrješan* i *grješan*, to bi trebali tako i izgovarati. Iza pokrivenoga *r* može se pisati i *e* i *je*: u oblicima jednosložnih imenica muškoga roda koje nemaju dugouzlazni naglasak u genitivu jednine (*brijeg* – *bregovi* i *brjegovi*; *grijuh* – *grehovi* i *grjehovi*) i u tvorenicama od riječi: *grijuh* – *bezgrešan* i *bezgrješan*; *sprječiti* – *sprečavati* ili *sprječavati*; *unaprijediti* – *unapređivati* i *unaprjeđivati*. Međutim, to pravilo nije jednako onomu iz Babić-Moguševa pravopisa¹⁵⁷ gdje se dugi slog, kada se nađe iza pokrivenoga *r*, zamjenjuje s *je* u svim riječima, osim u *vrijeme*, *povrijediti*, *upotrijebiti*, *naprijed*, gdje se zamjenjuje s *e*. Dakle, po tom ćemo pravilu pisati *brijeg*, *brjegovi*; *grijuh*, *bezgrješan* i slično. Anić i Silić navode da alternanta *e* zamjenjuje alternantu *je* u slogovima gdje se sreće skup *suglasnički fonem + r + je*: *bregovi*; *crepić*, ali ipak možemo u praksi naići na pisanje *brjegovi*, *crjepić* i slično. Badurina, Marković i Mićanović donose poglavlje *Smjenjivanje ije/je/e/i/∅* navodeći kako se u hrvatskome jeziku refleks *jata* u kratkim slogovima ostvaruje kao kratko *je* (*vjetar*), kao *e* (*bregovi*) ili kao *i* (*dio*).¹⁵⁸ Kada se dugi slog s refleksom *jata* krati, dolazi do odgovarajući smjene *ije* s *je*. U tom je pravopisu također pravilo da iza pokrivenoga *r* dolazi *e*: *brijeg* – *bregovi*. Hrvatska gramatika Eugenije Barić u dijelu o morfonologiji donosi podnaslov *Alternacije ije, je, je, i, ∅*, gdje donose primjere kako se koji glasovi smjenjuju, a dopuštaju i *brijeg* – *bregovi* i *brjegovi*. Autori donose i odstupanja, a među tim pravilima nalazimo i ono jednako pravilima iz pravopisa da alternacije *je/ije* nema u nesvršenih glagola prema svršenima od osnova riječi *mjera*, *mjesto* i *sjesti*.¹⁵⁹ Težak i Babić poglavlje nazivaju *Smjenjivanje -ije-je-e-i*, a dijele ga na: *Duljenje kratkoga je*; *Kraćenje sloga s dvoglasnikom*; *Suglasnička skupina sa r* i *Ostala pravila*. Autori te gramatike nalažu pisanje samo: *grijuh* – *grehota*; *brijeg* – *bregovi*; *crijep* – *crepovi* i slično. Akademijina gramatika u dijelu *Morfonologija* donosi *Samoglasničke promjene* među kojima su zamjene *ije/je/e/i*, a autori navode da ne pripadaju ni prijevoju ni jezičnoj povijesti iako se mogu povezati sa starim slavenskim samoglasnikom *jatom*.¹⁶⁰ Autori tu objašnjavaju i kako se organi pokreću u izgovoru

¹⁵⁷ I Babić-Finka-Moguševa, budući da se ti pravopisi slažu u gotovo svim pravilima pa to nećemo svaki puta naglašavati.

¹⁵⁸ Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: o. c., str. 17.

¹⁵⁹ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 90.

¹⁶⁰ Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko: o. c., str. 261.

navedenih glasova, a pišu kako se često dugi glasovi krata u različitim morfonološkim i tvorbenim položajima riječi, a takva se kraćenja dvoglasnika pojavljuju: u proširenoj množini imenica m. r.; u sufiksaloj tvorbi imenica; u sufiksaloj tvorbi pridjeva; u složenim pridjevima; u komparaciji pridjeva; u tvorbi glagola u skupu *suglasnik + rj*, a po nekim se pravopisima *j* može i gubiti pa je tako: *brijeg – brjegovi/bregovi; grijeh – grješan/grešan*. Slog *je* se dulji, tj zamjenjuje se s *ije*: u osnovi nesvršenih glagola i glagolskih imenica izvedenih od svršenih glagola *letjeti, leći, liti* i njihovih složenica; u nesvršenim glagolima i glagolskim imenicama kojima u osnovi nije riječ *mjera, mjesto, sjesti*; u prezentu, imperfektu, imperativu i glagolskom prilogu sadašnjem glagola *sjeći* i u njegovim prefiksaloj složenicama tipa *nasjeći*; u odglagolskoj tvorbi imenica s prefiksom *pre-* taj se predmetak dulji u *-ije*; duljenje se provodi u pojedinim riječima (*bdjeti – bdijenje*).

U tablici navodimo dvojbene primjere za pojedine riječi u kojima se jat u ponekih autora odražava u *e*, a u drugih u *je*.

Tablica br. 14: O odrazu jata

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
BRIJEG	bregovi	brjegovi i bregovi	bregovi	bregovi	brjegovi	bregovi i brjegovi
CRIJEP	crepić	crjepić i crepić	crepić	crepić	crjepić	crepić i crjepić
GRIJEH	grešan	grješan i grešan	grešan	grešan	grješan	grešan i grješan
SPRIJEČITI	sprečavati	sprječavati i sprečavati	sprečavati	sprečavati	sprječavati	sprečavati i sprječavati
STRIJELA	strelica	strjelica i strelica	strelica	strelica	strjelica	strelica i strjelica
VRIJEDAN	vrednota	vrjednota i vrednota	vrednota	vrednota	vrjednota	vrednota i vrjednota

4.3. Glasovne promjene

U ovome ćemo poglavlju donijeti glasovne promjene u pravopisima i u gramatika. Badurina i Matešić smatraju da se u pravopisnoj knjizi ne bi trebalo govoriti o jednačenju glasova po zvučnosti, jednačenju po izgovornome mjestu, navoditi podjele šumnika prema akustičkim i artikulacijskim svojstvima i slično.¹⁶¹ Promatrajući pravopise, uvidjet ćemo da svi donose tablicu parova bezvučnih i zvučnih suglasnika, naglašavajući da se po zvučnosti dijele samo šumnici, a Babić-Mogušev pravopis dijeli te glasove još dodatno na zapornike, slivnike i tješčanike. Naime, pravilo nalaže da se bezvučni suglasnik ispred zvučnoga mijenja u svoj zvučni parnjak, a zvučni se suglasnik ispred bezvučnog mijenja u svoj bezvučni parnjak, a tablica nam uvelike pomaže pri provođenju tih pravila.¹⁶² Dalje vidimo da su i pravila konstruirana ne posve pravopisnim načinom pa ćemo pronaći pravila tipa: „Jednačenje po zvučnosti provodi se: ako se zajedno nađu dva suglasnika od kojih je prvi zvučni, a drugi bezvučni: *beskofeinski* (<*bez* + *kofeinski*); *bespravni* (<*bez* + *pravni*); *pretklijetka* (<*pred* + *klijetka*) i slično.“¹⁶³ I u pravilima o jednačenju po mjestu tvorbe također se govori o šumnicima *s* i *z*, šumniku *h* i zvončaniku *n* koji svaki pripada određenoj skupini, a autori instituskoga pravopisa donose i malu tablicu u kojoj su glasovi podijeljeni ovako: zubni *n*; dvousnjeni *m*; nenepčani *s*, *z*, *h*; nepčani *š*, *ž*, *š*. Takva je podjela glasova svojstvena gramatikama stoga nije posve opravdano da se pravilo: „Jednačenje po mjestu tvorbe provodi se u izgovoru i zapisuje: kada se nenepčani suglasnici *s*, *z*, *h*, nađu ispred nepčanih suglasnika *š*, *ž*, *č*, *ć*, *dž*, *đ*, *lj*, *nj*, *j*: *čest* – *češći*; *drhtati* – *drščući*“¹⁶⁴ nalazi u pravopisima, kao ni ostala pravila toga tipa. Drugačiji je pak Anić-Silićev *Pravopis hrvatskoga jezika* u kojemu se „pravila formuliraju na temelju potpuno pravopisnoga pristupa“¹⁶⁵ i ne govori se o podjelama suglasnika po akustičkim i artikulacijskim svojstvima nego autori donose poglavlje *Kombinacije fonema* kojega dijele na *Suglasnički fonemi u međusobnim kombinacijama*, *Suglasnički fonemi ispred sufikasa i nastavaka* i *Samoglasnički fonemi u međusobnim kombinacijama* i opisuju kako se kombinacije fonema ostvaruju u pismu. Tako ćemo u tom pravopisu naći pravila poput: „Fonem *b* ispred fonema *c*, *č*, *ć*, *f*, *h*, *k*, *s*, *š* i *t* zamjenjuje se fonemom *p*: *opcrmati* (*ob* + *crtati*); *opčiniti*

¹⁶¹ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 21.

¹⁶² Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: o. c., str. 30.

¹⁶³ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 13.

¹⁶⁴ o. c., str. 14.

¹⁶⁵ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 21.

(ob +činiti)...“¹⁶⁶ što je pravopisno potpuno opravdano. Badurina i Matešić zaključuju da je tradicionalno u pravopisima govoriti o jednačenjima suglasnika, navoditi tablice sa zvučnim i bezvučnim parnjacima jer upravo takav pristup, iako nepravopisan, olakšava korisniku služenje pravopisnim priručnikom.¹⁶⁷ *Hrvatska gramatika* Eugenije Barić pod naslovom *Fonološki uvjetovane alternacije* donosi jednačenje suglasnika po zvučnosti, jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe i ispadanje (gubljenje) suglasnika. Autori ne donose tablicu zvučnih i bezvučnih parnjaka nego navode da se alternacija bezvučni/zvučni suglasnik u osnovi i prefiksu zove ozvučivanje i navode kada se koji glas mijenja i pod kojim uvjetima, a saznajemo da se izmjena osnova (*tob-* u *tobdžija* <*top-*) naziva ozvučena osnova, dok se izmjena prefiksa (*z-* u *zbrojiti* <*s-*) zove ozvučeni prefiks. Obezvučena je osnova u primjeru tipa *rop-* (od *rob-*) u *ropstvo*, a obezvučeni je prefiks u *is-* u *istući*. Donose i pravila za jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe, a oni se jednače „tako da se prvi suglasnik skupa zamjenjuje suglasnikom koji je po mjestu tvorbe jednak drugom suglasniku skupa.“¹⁶⁸ I Težak-Babićeva i Akademijina gramatika donose tablicu zvučnih i bezvučnih parnjaka navodeći pravila i koristeći se terminima svojstvenim gramatici, kao i u jednačenju suglasnika po mjestu tvorbe gdje pronalazimo šumnike, zubnike i slično.

4.4. Pisanje riječi iz drugih jezika

Pisanje riječi iz drugih jezika dvojbena je pitanje u pravopisima i gramatikama, a posebno je važno pogledati kako se strana imena sklanjaju i koliko su zastupljena u određenim poglavljima. Badurina i Matešić naglašavaju da je u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji oduvijek vrijedilo pravilo o transliteraciji, ali se ipak strana imena, iako transliterirana, uvode u paradigme hrvatskoga jezika stoga je potrebno znati kako ih pisati. Iako bi to trebao biti problem gramatika, one ga nisu prepoznale kao svoj i zato su pravopisi morali preuzeti taj zadatak.¹⁶⁹ Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971. donosi poglavlje pod nazivom *Tuđice* gdje objašnjava kako u hrvatskom jeziku ima mnogo riječi stranoga podrijetla te da ih treba upotrebljavati samo kada za takve pojmove nema zamjena u hrvatskom jeziku. Poglavlje zatim dijele na *Tuđice iz klasičnih jezika* i *Tuđice iz živih jezika*, gdje u prvom objašnjavaju kako se u hrvatskom jeziku ponašaju riječi koje potječu iz staroga grčkoga i latinskoga jezika i

¹⁶⁶ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 133.

¹⁶⁷ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 22.

¹⁶⁸ Barić, Eugenija i drugi: *Hrvatska gramatika*, o. c., str. 78.

¹⁶⁹ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 22.

kakva je njihova prilagodba. U poglavlju *Tuđice iz živih jezika* donose nam tuđice koje nisu vlastita imena i tuđa vlastita imena. Potonja se sklanjaju po našem deklinacijskom obrascu, a tako se tvore i posvojni i drugi pridjevi, što autori objašnjavaju i donose primjere. Smatraju da su potrebne dodatne upute pri sklanjanju tuđih vlastitih imena. Imena koja završavaju na nenaglašeno -o ili -a mijenjaju se kao i naša imena, a tako se tvore i posvojni pridjevi (*Blibao, Bilbaa; Borneo, Bornea; Spinoza, Spinoze, Spinozin*); imena u kojih je krajnje -o naglašeno, zadržavaju ga u deklinaciji i tvorbi pridjeva (*Hugo, Hugoa, Hugoov*); između samoglasničkih skupova *ie* i *ia* umeće se u promjeni *j* (*Antoni, Antonija*); ženska imena sa završetkom na -o ponašaju se kao i ona sa završetkom na -a (*Sapfo, Sapfe, Sapfin*); muška imena koja završavaju na -e koje se ne čita, i u sklonidbi ga zadržavaju (*Pierre, Pierrea*); francuska vlastita imena ženskoga roda koja završavaju muklim -e mijenjanju se i tvore posvojni pridjev kao da u nominativu imaju na kraju -a (*Jeannette, Jeannette, Jeannetti*), međutim, danas nije tako već se takva imena ne sklanjaju; u vlastitih imena koja završavaju na -i, -y i -ee, između osnove i nastavka umeće se *j* (*Leopardi, Leopardija, Leopardijev*); ostala vlastita imena primaju padežni ili pridjevski nastavak na nominativni oblik (*Cavour, Cavoura, Cavourov*); autori su propisivali da u romanskih imena s *ca* koje se čita -ka u deklinaciji i posvojnim pridjevima valja pisati *k* (*Bianca, Bianke, Bianki, Biankin*), međutim, danas takva imena u našoj sklonidbi zadržavaju *c* (*Bianca, Biance, Bianci, Biancin*); u pravopisu iz 1971. ženska se imena na suglasnik ne mijenjanju ili se ponašaju kao da imaju završetak na -a (*Carmen, G Carmen i Carmene, D Carmen i Carmen*), a danas se takva imena ne sklanjaju; ako se upotrijebi skupa ime i prezime, oboje se deklinira (*Guy Mollet, Guya Molleta*), a determinativni dijelovi ostaju nepromijenjeni (*Ardelio della Bella, Ardelija della Bele*); pridjevi na -ski od stranih vlastitih imena pišu se izvorno (*bochumski* od *Bochum*); pridjevi na -ski od stranih vlastitih imena koja se pripisuju kao svojstva ili osobine pišu se po izgovoru (*bodlerovski stil* od *Baudelaire*); vlastita imena iz slavenskih jezika pišu se onako kako se pišu u jeziku iz kojega potječu (*Adam Mickiewicz*). Dalje postoje pravila o pisanju vlastitih imena iz jezika koji se služe ćirilicom; tamo vrijede ista pravila kao i u pisanju kod jezika koji se služe latinicom, ali budući da je svaki jezik prilagodio ćirilicu svojim glasovnim potrebama, ne mogu se dati posve jednoznačna pravila o transliteraciji ćirilice.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: o. c., 1971., str. 78.

U izdanju iz 1996. isti autori to poglavlje nazivaju *Pisanje riječi iz drugih jezika*, ali dijele ga na *Tuđice koje nisu vlastita imena* i *Tuđa vlastita imena*, dakle malo drugačije nego u prethodnom pravopisu. Pravila su o pisanju vlastitih imena iz jezika koji se služe latinicom jednaka onima u prethodnom pravopisu osim što su autori dodali još jednom pravilo po kojemu se imeničke oznake uz imena, koje su se osamostalile, sklanjaju (s *lordom Byronom* od *lord Byron*). U pravopisu iz 2011. Babić i Moguš poglavlje *Pisanje stranih riječi* dijele na *Opći dio, Pisanje riječi iz jezika koji se služe latinicom* i *Riječi iz jezika koji se služe drugim pismima*. U dijelu *Sklonidba stranih imena i tvorba od njih* naglašavaju da, kada se imena pišu izvorno, pravopisu pripada samo kako se veže nastavak i kako se pišu imenice i pridjevi od njih.¹⁷¹ Pravila su jednaka pravilima iz prethodna dva pravopisa.

U institutskom je pravopisu poglavlje *Pisanje riječi iz stranih jezika* podijeljeno na *Pisanje općih riječi i sveza, Pisanje imena* i *Pisanje oblika i posvojnih pridjeva od općih riječi i imena*. Autori također naglašavaju da se oblici i posvojni pridjevi od općih riječi i imena pišu u skladu s izgovorom u hrvatskome, a sklonidba stranih imena, osim kada se piše glas *j*, i pisanje završnog *e* koje se ne čita, nije pravopisni nego gramatički problem.¹⁷² Autori nas upućuju zatim na *Savjete* u kojima pronalazimo da se ženska imena koja završavaju na *-ea* sklanjaju tako da se u kosim padežima između *e* i padežnog nastavka ne umeće međusamoglasničko *j* (*Andrea, Andree, Andrei; Matea, Matee, Matei; Tea, Tee, Tei*), što je drugačije od pravila u Babić-Moguševu pravopisu po kojemu se strana i naša ženska imena na *-ea* i *-ia* sklanjaju tako da dobivaju *j* (*Andrea, Andreje, Andreji; Matea, Mateje, Mateji; Tea, Teje, Teji*). Po institutskom se pravopisu vlastita imena sa završetkom na *-i, -io* i *-ea* sklanjaju tako da se između osnove i nastavka umeće glas *j*. Po tom je pravilu: *Camus, Camusja, Camusju, Camusjem*, ali nas autori upućuju u *Napomene* gdje stoji da je zbog tradicijskih razloga dopušteno i pisanje *Camusa, Camusu, Camusom*, dok se u Babić-Moguševu pravopisu strana vlastita imena sklanjaju po pravilima naše sklonidbe pa će tako biti *Camus, Camusa, Camusu*, a u instrumentalu *Camusem* jer se čita [*Kamijem*] zbog glasovne promjene koja se naziva prijeglas.

Anić-Silićev *Pravopis hrvatskoga jezika* donose poglavlje *Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena* u kojemu objašnjavaju da je transkripcija

¹⁷¹ Babić, Stjepan; Moguš, Milan: o. c., str. 50.

¹⁷² Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 74.

„prenošenje sustava jednih fonema u sustav drugih fonema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova“¹⁷³, a transliteracija „prenošenje sustava jednih grafema u sustav drugih grafema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova.“¹⁷⁴ Zatim donose transkripciju sljedećih jezika: albanski, arapski, bugarski, češki, danski, engleski, finski, francuski, hindski, japanski, kineski, latinski, mađarski, makedonski, nizozemski, norveški, novogrčki, njemački, poljski, portugalski, rumunjski, ruski, slovački, slovenski, starogrčki, svahili, španjolski, švedski, talijanski i turski. U poglavlju *Strana imena ljudi* stoji odjeljak o sklonidbi stranih muških imena gdje autori također dopuštaju umetanje glasa *j* kod imena koja izgovorno završavaju na *i* (*i*, *y*, *ie*): *Jacques Tati – Jacquesa Tatija*; a također su *i* u ženskim stranim imenima dopušteni oblici s umetnutim *j* (*Sofia Loren – Sofije Loren*). Po Anić-Siliću sklanjat ćemo *Camus, Camusa, Camusu*.

U *Hrvatskom pravopisu* iz 2007. pronalazimo poglavlje gdje stoje pravila o pisanju stranih vlastitih imenica i zatim pravila o njihovoj sklonidbi. Muška imena koja završavaju na suglasnik, po tom se pravopisu sklanjaju jednako kao i po drugim pravopisima (*William Shakespeare, Williama Shakespearea*)¹⁷⁵. Po tom se pravopisu glas *j* ne umeće u muških imena koja završavaju na *o* ili *i* pa ćemo sklanjati *Camus, Camusa, Camusu*. Također se *j* ne umeće u ženskih vlastitih imena koja završavaju nenaglašenim *a* (*Mia Farrow, Mie Farrow, Mii Farrow*). Na kraju poglavlja stoji tablica u kojoj je doneseno pisanje stranih imena i izvedenica od njih gdje su autori uvrstili pojedina muška i ženska vlastita imena. Taj je pravopis jedini, uz Anić-Silićev, koji donosi transliteraciju i transkripciju stranih imena, i to u sljedećim jezicima: albanski, arapski, bjeloruski, bošnjački, bugarski, crnogorski, češki, danski, donjolužičkosrpski, engleski, estonski, finski, francuski, gornjolužičkosrpski, hausa, hebrejski, hindski, indonezijski, islandski, japanski, joruba, katalonski, kineski, latinski, letonski (latvijski), litavski, mađarski, makedonski, nizozemski, norveški, novogrčki, njemački, perzijski, poljski, portugalski, rumunjski, ruski, sanskrt, staro(crkveno)slavenski i hrvatskocrkvenoslavenski, starogrčki, svahili, španjolski, švedski, talijanski, turski i ukrajinski.

¹⁷³ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 178.

¹⁷⁴ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 178.

¹⁷⁵ Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: o. c., str. 209.

U tablicama donosimo dvojbene primjere sklonidbe muških i ženskih vlastitih imena u svim pravopisima. Imena koja ćemo pronaći u tablicama su: Camus, Antonio, Matea i Sofia. Naime, neki pravopisi u sklonidbi dopuštaju umetanje glasa *j*, dok kod drugih to ne pronalazimo.

Tablica br. 15: O sklonidbi imena Camus

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
NV	Camus	Camus	Camus	Camus	Camus	Camus
GA	Camusa	Camusa	Camusa	Camusa	Camusa	Camusja i Camusa
DL	Camusu	Camusu	Camusu	Camusu	Camusu	Camusju i Camusu
I	Camusem	Camusem	Camusem	Camusem	Camusem	Camusjem i Camusom

Tablica br. 16: O sklonidbi imena Antonio

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
NV	Antonio	Antonio	Antonio	Antonio	Antonio	Antonio
GA	Antonija	Antonija	Antonia	Antonia	Antonija	Antonija
DL	Antoniju	Antoniju	Antoniu	Antoniu	Antoniju	Antoniju
I	Antonijem	Antonijem	Antoniem	Antoniem	Antonijem	Antonijem

Tablica br. 17: O sklonidbi imena Matea

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
NV	Matea	Matea	Matea	Matea	Matea	Matea
G	Mateje	Mateje	Mateje	Matee	Mateje	Matee
A	Mateju	Mateju	Mateju	Mateu	Mateju	Mateu
DL	Mateji	Mateji	Mateji	Matei	Mateji	Matei
I	Matejom	Matejom	Matejom	Mateom	Matejom	Mateom

Tablica br. 18: O sklonidbi imena Sofia

	B.-F.-M. (1971.)	B.-F.-M. (1996.)	Anić-Silić (2001.)	Matica hrvatska (2007.)	B.-M. (2011.)	IHJJ (2013.)
NV	Sofia	Sofia	Sofia	Sofia	Sofia	Sofia
G	Sofije	Sofije	Sofije	Sofie	Sofije	Sofie
A	Sofiju	Sofiju	Sofiju	Sofiu	Sofiju	Sofiu
DL	Sofiji	Sofiji	Sofiji	Sofii	Sofiji	Sofii
I	Sofiom	Sofiom	Sofiom	Sofiom	Sofiom	Sofiom

Badurina i Matešić u članku *Jezik i pravopis* smatraju da je sklonidba stranih vlastitih imena slabo zastupljena u području koje bi na nju trebalo odgovarati, a to je morfologija. Ta se tema u gramatici tek rubno spominje, a podataka o tome kako se sklanjaju strana vlastita imena često i nema jer se gramatičari osvrću samo na imena koja su iz hrvatskoga jezika ili ona koja su u nj integrirana.¹⁷⁶ U *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić u poglavlju *Morfologija* nalazimo o sklonidbi muških imena; autori donose primjer imena i tuđice na *-i* i *-Ø* (*Gandi, Gandija, Gandiju, Gandijem*); zatim imena s originalnim pisanjem (*Camus, Camusa, Camusu, Camusom; Shakespeare, Shakespearea, Shakespeareu, Shakespeareom*). Druge primjere ne pronalazimo. U Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* imenice stranog podrijetla s kratkim o na kraju mijenjaju se kao imenica *auto* (*Leo, Lea*); kao imenica *radio* mijenjaju se imenice tuđega podrijetla na *-io* (*Mario, Marija*); imenice tuđeg podrijetla na *-u, -e* ili *-o* u kosim padežima na nominativni oblik dobivaju odgovarajuće nastavke muške promjene (*Rousseau, Rousseaua*)¹⁷⁷; imenice tuđega podrijetla sa završetkom na *-i* dobivaju između *-i* i nastavka glas *-j-* (*Ghandi, Ghandija*). U Silić-Pranjakovićevoj gramatici osobna imena koja ulaze u hrvatski jezik s osnovom na samoglasnik sklanjaju se: *Derrida-Ø, Derrida-a; Goethe-Ø, Goethe-a*; ona pak imena koja završavaju na *i* nemaju umetnuto *j*: *Leopardi- Ø, Leopardi-a*, ali takvo *i* može biti predstavljeno i drugim slovima npr. *y, ie, is*: *Henry-Ø, Henry-a; Dumas-Ø, Dumas-a*. Autori naglašavaju da pravopis dopušta sklonidbu i s umetnutim *j* (*LeopardiØ, Leopardija*). U Akademijinoj gramatici pronalazimo pravilo po kojemu se u imenica neslavenskoga podrijetla koje u N. jd. završavaju na *-i* (*-y*) u G jd. i ostalim padežima koji nisu oblikom jednaki N jd. osnova proširuje zvončanikom *j* (*Charlie – Charlieja; Hardy – Hardyja*); a proširuje se također i osnova u posuđenica na *-io* (*Dario – Darija; Mario – Marija*). Imena sa završnim *e* i nultim nastavkom u N jd. sklanjaju se: *Dante, Dantea, Danteu, Dantea, Dante, Danteu, Danteom*. Osobna ženska imena glasovno i pravopisno prilagođena ili neprilagođena, u slučaju da imaju nulti nastavak, mogu se sklanjati po *e* sklonidbi: *Ingrid-Ø, Ingrid-e; Ingrid-i; Ingrid-om* ili ostati nesklonjiva u rečenici (ovdje pripadaju i npr. *Astrid, Dagmar, Ingrid, Ines, Marilyn, Nives*)¹⁷⁸, a autori preporučuju iskoristiti ih kao nesklonjive riječi. Također, ženska osobna imena

¹⁷⁶ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 22.

¹⁷⁷ Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: o. c., str. 91.

¹⁷⁸ Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko: o. c., str. 377.

na -e, -ey, -ie, -o, -u, -y tuđega podrijetla, prilagođena ili neprilagođena hrvatskomu jeziku, u rečenici su nesklonjiva (*Jane, Annie, Emily*).

U tablici donosimo dvojbene primjere sklonidbe u gramatikama.

Tablica br. 19: O sklonidbi imena Ghandi

	Gramatika hrvatskoga jezika (1992.)	Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika (2002.)	Hrvatska gramatika (2005.)	Gramatika hrvatskoga jezika (2007.)
NV	Ghandi	Ghandi	Ghandi	Ghandi
GA	Ghandija	Ghandija	Ghandija	Ghandia
DL	Ghandiju	Ghandiju	Ghandiju	Ghandiu
I	Ghandijem	Ghandijem	Ghandijem	Ghandiem

Iz navedene tablice možemo uočiti da se *j* u sklonidbi ne umeće u Silić-Pranjковиćevoj Gramatici hrvatskoga jezika iz 2007. godine.

5. PRAVOPIŠNI RJEČNIK I DODATCI PRAVOPIŠU

Nerazdruživ, najstariji i najprepoznatljiviji dodatak pravopisu jest upravo pravopisni rječnik koji je specifičan tip rječnika. Dvodijelna struktura pravopisa, točnije pravopis sa svojim rječnikom, zacrtana je Brozovim pravopisom i zadržala se sve do danas.¹⁷⁹ Budući da se pravopisnim pravilima ne mogu obuhvatiti i navesti svi leksemi, potreba je za pravopisnim rječnikom očita, a k tome je bitna i njegova praktičnost zato što je korisniku lakše pronaći leksem u abecednom nizu rječnika nego iščitavati pravopisna pravila i prepoznavati ona koja bi mu bila potrebna u određenoj situaciji. Također, *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje ima i tražilicu u e-izdanju dostupnu na <http://pravopis.hr/rjecnik/> koja korisniku uvelike olakšava pronalaženje određenih riječi. Badurina i Matešić smatraju da je pitanje metodologije izrade pravopisnoga rječnika problem zato što bi namjena pravopisnog rječnika trebala biti isključivo propisivanje pravopisno obilježenih riječi, tj. onih kod kojih može postojati dvojba oko pisanja. Saznajemo da su u prošlosti pravopisci

¹⁷⁹ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 25.

dodavali razne bilješke pravopisnom rječniku koje su se bilježile zvjezdicama i raznim uputnicama koje su se zadržale i kasnije, a naročito su bili cijenjeni u Babić-Finka-Moguševu *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. godine. U njihovu pravopisnom rječniku pronalazimo neke riječi sa zvjezdicom koja zatim upućuje na drugu riječ koja bi bila pravilnija u hrvatskome jeziku: **Aleksander* > *Aleksandar*; **aračiti* > *haračiti*. Pravopis tako postaje nekom vrstom jezičnoga savjetnika.

Hrvatskom pravopisu iz 1996. autori su dodali napomene pravopisnome rječniku naglašavajući da je to specifična vrsta rječnika i da je potrebno, zbog boljeg služenja njime, reći što se tu sve nalazi. Budući da u pravopisni rječnik ne ulaze sve riječi hrvatskoga književnog jezika, pronalazimo ove: riječi koje u sebi sadržavaju glasove *č, ć, dž, đ, h, j*, dvoglasnik *ie* koji se piše sa *ije* i na istim mjestima zamjene *je-e-i*; riječi koje u svojim oblicima ili u svojoj tvorbi prema osnovnoj riječi imaju glasovne promjene zbog jednačenja po zvučnosti, mjestu tvorbe i stapanja i ispadanja glasova; riječi kod kojih postoje kolebanja pišu li se kao složenice ili kao polusloženice; riječi koje se pišu velikim početnim slovom; tuđice u kojima postoji kolebanje pišu li se prema pisanju ili prema izgovoru jezika iz kojega potječu; najuobičajenije kratice. Riječi koje imaju znak > sa zvjezdicom ili bez nje također upozoravaju da riječ ima posebne stilske vrijednosti (**amonijum* > *amonij*). U pravopisu iz 2011., Babić i Moguš napisali su gotovo isti predgovor pravopisnomu rječniku držeći se jednakih kriterija po kojima su riječi uvrštavali u pravopisni rječnik, osim što su dodali još i riječ koje se jednako pišu, istopisnice, a razlikuju se samo naglaskom. Naglasili su da se u pravopisnomu rječniku ne nalaze riječi koje ni u kojem smislu nisu pravopisni problem (*afinitet, akcent*), a zbog naviranja mnoštva anglizama u hrvatski jezik, autori su uz neke primjere dali i hrvatske zamjene. Znakom > za upućivanje na bolju riječ, autori su se rjeđe služili, a hrvatske su zamjene za tuđice češće stavili u zagrade: *ćošak (ugao, kut)*.

Autori institutskog pravopisa također naglašavaju da je pravopisni rječnik specijalizirani, a ne općejezični rječnik i zbog toga se u njemu nalaze određene riječi. U tom se rječniku ne donose sustavno značenja svih natuknica, ali se uz neke natuknice donose pojedinačna značenja onda kada je to potrebno, npr. zbog razlike u pisanju velikoga i maloga početnog slova.¹⁸⁰ Budući da je pravopisni rječnik i

¹⁸⁰ Jozić, Željko i drugi: o. c., str. 149.

normativni priručnik, autori navode da se u njemu uz neke riječi nalaze i normative odrednice (*razg., pokr.*) i normativna uputnica (>) s pomoću koje se određuje normativni status riječi. U Anić-Silićevu pravopisu u *Općem rječniku* također su navedene samo one riječi koje su pravopisno zanimljive, a autori ne navode nikakve oznake koje govore o tome jesu li te riječi prihvatljivije ili neprihvatljivije od drugih riječi koje se rabe u istom ili sličnom značenju (*abdikacija, bačina, gladijator...*). Također, pravopisni rječnik ne određuje leksičku ni gramatičku uporabu riječi, a da bi ga što više rasteretili, autori su iz njega isključili vlastita imena i kratice koje donose u zasebnim rječnicima; *Rječniku vlastitih imena* (*Advent, Afganistan, Čelije...*) i *Rječniku kratica*, dok uz kratice također navode i njihove genitive (*ATP (Association of Tennis Professionals) – gen. ATP-a; b. (bold); BiH (Bosna i Hercegovina) – gen. BiH-a*).¹⁸¹ Pravopis Matice hrvatske u *Pravopisni rječnik* ne unosi: vlastita imena i ostale riječi koje se pišu velikim početnim slovom; neusvojene, pravopisno neprilagođen strane riječi; usko stručne termine; kratice i jezične jedinice veće od riječi.

Kada usporedimo navedene rječnike s bilo kojim drugim rječnicima, vidjet ćemo da su to potpuno različite vrste rječnika. Naime, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* u sebi objedinjuje primjerice lingvistički i enciklopedijski pristup jeziku, a te se dvije komponente, prema uvodnim riječima autora, prožimaju u definicijama, etimologiji, onomastici, u interpretacijama natuknica iz mitologije, povijesti, zemljopisa, znanosti i opće kulture.¹⁸² Natuknica u tom rječniku ima enciklopedijsku formu – nosi osnovni pojam i nadovezane grozdove izvedenica i dopunskih informacija. Uloga je *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* leksikografska, a autori su maksimalno pokušali obuhvatiti korpus hrvatskoga jezika čime smo dobili gotovu inačicu s ukupno 175.000 uvrštenih pojmova, od kojih je oko 110.000 obrađenih riječi i njihovih izvedenica, oko 47.000 vlastitih hrvatskih imena, prezimena i toponima i oko 18.000 objašnjenih imena iz mitologije, povijesti, opće kulture i zemljopisa. Taj je rječnik zapravo više priručnika u jednom: rječnik, etimologija, onomastika, gramatika, leksikon i pravopisni rječnik. Popis sufikasa i prefikasa slijedi prije samoga *Rječnika*, a sastavnica izgleda ovako: abànija ž *reg.* 1. platno posebne vrste po kome je svilom vezen motiv grana 2. ženski rubac ili čalma od takva plana ◊ *tur.* abanî ← *perz.* ābānī.

¹⁸¹ Anić, Vladimir; Silić, Josip: o. c., str. 219.

¹⁸² Anić, Vladimir i drugi: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002., o. c., str. 6.

Školski rječnik hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje normativni je jednojezični rječnik, a osnovna su načela na kojima se temelji: normativnost, sustavnost, ekonomičnost, primjerenost korisniku i potvrđenost u korpusu.¹⁸³ Autori navode da se normativnost očituje na nekoliko razina, a to su: odabir natuknice – naime, „lijevi se stupac uspostavlja u skladu s normama hrvatskoga standardnoga jezika“¹⁸⁴; odabir gramatičkoga oblika koji je uvijek normativno prihvatljiv; i upućivanje, kojim se upućuje na natuknicu koju je bolje upotrijebiti umjesto neke već ustaljene u jeziku. Sustavnost se pak očituje u svim rječničkim razinama čime autori žele korisniku pokazati kako je standardni jezik sustav, a ne skup jedinica (ovdje pripada naglašivanje natuknica, odabir oblika koji se donose u gramatičkome bloku i slično). „Ekonomičnost se očituje u tome što se npr. u istoj natuknici donose navezani i nenavezani prijedlog ili prilog ako među njima nema naglasne razlike.“¹⁸⁵ Budući da je *Školski rječnik hrvatskoga jezika* prije svega namijenjen učenicima osnovnih i srednjih škola, autori su vodili računa o odabiru natuknica, upućivanju korisnika i oblikovanju rječničkoga članka pa tako saznajemo da se svaka riječ pojavljuje u posebnoj natuknici, a korpus riječi dostupan je na adresi <http://riznica.ihj.hr>.¹⁸⁶ Natuknica u rječniku izgleda ovako: **brôd** *im. m.* <G brôda, L brôdu; *mn.* N brôdovi, G brôdōvā> 1. *pom.* plovilo duže od 12 metara koje prevozi ljude i teret; *sin.* (lađa) 2. *grad.* Uzdužni dio crkve odijeljen stupovima i namijenjen vjernicima; *sin.* lađa ◊**svemirski**~ letjelica koja se lansira u svemir. U rječniku se navode i frazemi, sinonimi, antonimi, što, naravno, ne pronalazimo u pravopisnim rječnicima.

Kako bi se pravopisni rječnik što više oslobodio nepravopisnih podataka, iz njega se s vremenom izdvojio niz dodataka koji su dodani pravopisnom priručniku kao posebni popisi i samostalni dodatci. To su naprimjer u institutskom pravopisu *Napomene*, *Objašnjenja* i *Savjeti*, gdje pronalazimo i glagoljicu, hrvatsku ćirilicu, hrvatsko Brailleovo pismo, jednoručnu znakovnu abecedu, dvoručnu znakovnu abecedu, tablice sa stranim prefiksoidima i slično. U Matičinu pravopisu pod poglavljem *Dodaci*, autori su smjestili sljedeće podnaslove: *Države svijeta i njihovi glavni gradovi*, *Mjerne jedinice*, *Arapske i rimske brojke*, *Kemijski elementi*, *Pismeno*

¹⁸³Birtić, Matea i drugi: *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 11.

¹⁸⁴ o. c.

¹⁸⁵ o. c.

¹⁸⁶ o. c., str. 12.

službeno obraćanje (molba, žalba, životopis i slično) i *Korekturni znakovi*. Badurina i Matešić zaključuju da su svi ti dodatci s gledišta metodologije pravopisnog normiranja, iako dodani pravopisu zbog podizanja razine opće pismenosti, suvišni.¹⁸⁷

6. ZAKLJUČAK

Početke hrvatskoga pravopisnoga normiranja pratimo od 90-ih godina 19. stoljeća, točnije, još od Kušarove studije *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga* gdje se autor prvi ozbiljnije susreo s pitanjem metodologije pravopisnoga normiranja i obuhvatno odredio pravopisnu normu. Njegovim se primjerom služio i Ivan Broz u prvome *Hrvatskome pravopisu* iz 1892., a on je i sam u predgovoru naveo kako se mnoga od tih pravila ne bi trebala nalaziti u njegovu djelu, ali bio ih je prisiljen ondje smjestiti zato što o njima nema govora u gramatikama. Iako su državne vlasti u doba Nezavisne Države Hrvatske pokušale uvesti takozvani *korienski* pravopis i tako uspostaviti novu pravopisnu normu, oni nisu pokušali znatnije utjecati na metodologiju izrade pravopisa. Na taj se način kušarovsko-brozovski omjer pravopisnoga i gramatičkoga u pravopisima zadržao se sve do danas.

Svjedoci smo toga da se pravopisi, gramatike i rječnici u mnogim područjima dotiču istih tema, a pravopis u sebi obuhvaća pitanja jezikoslovnih disciplina; fonetike, fonologije, morfologije, morfonologije, sintakse, tvorbe riječi, leksikologije i semantike. Kada bismo se strogo držali kriterija unošenja isključivo pravopisnoga u pravopisnu knjigu, iz nje bi nestalo mnoštvo poglavlja pa tako ne bismo pronašli sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi; sklonidbu kratica, pokrata i skraćenica; glasove *č, ć, dž, đ, h i j*; alternacije jata; glasovne promjene i pisanje riječi iz drugih jezika. U dosljednom provođenju unošenja isključivo pravopisnoga u pravopise, svakako ne bi bilo mjesta unošenju posebnih popisa i samostalnih dodataka koje pronalazimo u suvremenim pravopisnim knjigama, a to su npr. popisi mjernih jedinica, popisi država svijeta i njihovih glavnih gradova, primjeri molbe, žalbe, životopisa i slično. Zaključujemo da bi se u pravopisnoj knjizi našli tek interpunkcija i pravopisni znakovi i pisanje velikoga i maloga početnoga slova, čime bi pravopis znatno izgubio svoju funkciju.

¹⁸⁷ Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: o. c., str. 27.

LITERATURA

Anić, Vladimir i dr.: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002.

Anić, Vladimir; Silić, Josip: *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2001.

Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko: *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, izdanja iz 1971. i 1996.

Babić, Stjepan; Moguš, Milan: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.

Barić, Eugenija i dr.: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Barić, Eugenija i dr.: *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školske novine, Zagreb, 1999.

Badurina, Lada: *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996.

Badurina, Lada: *Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju*, Povijest hrvatskoga jezika: književnost i kultura devedesetih: zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagrebačka slavistička škola, Dubrovnik, 2011., str. 65 – 96.

Badurina, Lada: *Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću*, zbornik *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, ur. M. Samardžija, I. Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 145 – 158.

Badurina, Lada; Matešić, Mihaela: *Jezik i pravopis: teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Časopis odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, br. 2, Zadar, 2012., str. 17 – 31.

Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir: *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.

Birtić, Matea i dr.: *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb, 2011.

Broz, Ivan: *Hrvatski pravopis*, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1893.

Jozić, Željko i dr.: *Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.

Katičić, Radoslav: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

Kušar, Marcel: *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, piščeva naklada, Dubrovnik, 1889.; pretisak Pergamena, Zagreb, 2009.

Martinović, Blaženka: *Stoljeće pravopisnih polemika*, Vijenac, Matica hrvatska, god. XVIII, br. 418, Zagreb, 2010., str. 13.

Matešić, Mihaela: *Načelo tradicije u pravopisu*, Jezična politika i jezična stvarnost, HDPL, Zagreb, 2009., str. 204 – 212.

Matešić, Mihaela: *Globalizacijski procesi i pravopisni jezični plan*, Lice i naličje jezične globalizacije, ur. B. Kryzan-Stanojević, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 103 – 109.

Matešić, Mihaela; Ramadanović, Ermina: *Uloga pravopisnih priručnika u standardizaciji pravogovornoga plana: stara metodološka pitanja i novi izazovi*, Rasprave – Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 43, Zagreb, 2017., str. 107 – 123.

Silić, Josip; Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

SAŽETAK

Marcel Kušar postavio je temelje pravopisnome normiranju, a njegove je smjernice slijedio i Ivan Broz u svojem *Hrvatskome pravopisu* iz 1892. Njihova se tradicija nastavila i u suvremenim pravopisima, a tome je svakako najzaslužnija Broz-Boranićeva pravopisna dominacija koja je u velikoj mjeri ucrtala omjer pravopisnoga i gramatičkoga u pravopisnim priručnicima. Ovaj je rad komparativnom analizom suvremenih pravopisa, gramatika i rječnika nastojao izbistriti koje su teme ponajviše pravopisne te izdvojiti one koje su u manjoj mjeri pravopisne, ali svakako vrlo bitne za taj tip priručnika. Hrvatski se pravopis temelji na fonološko-morfonološki načelima. Teme koje su najviše pravopisne su interpunkcija i pravopisni znakovi te pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova. O tim se temama gotovo nikako ili vrlo rubno govori u ostalim priručnicima. Sastavljeno i nesastavljeno pisanje; kratice, pokrate i skraćenice (točnije, njihov način sklonidbe i tvorbe); glasovi *č, ć, dž, đ, h i j*; glasovne promjene; pisanje riječi iz drugih jezika (a osobito u onim dijelovima gdje se to odnosi na sklonidbu stranih vlastitih imena), sve su to teme gdje pravopisna norma, osim isključivo pravopisnih, donosi i nepravopisne teme i time izlazi izvan svojih okvira budući da se dotiče i fonetike, fonologije, morfonologije, morfologije, tvorbe riječi, sintakse, leksikologije i semantike.

KLJUČNE RIJEČI: pravopis, standardizacija, nepravopisno u pravopisima, suvremeni pravopisi, gramatika, rječnik.

SUMMARY

Marcel Kušar set the foundation for the spelling norm and was followed by Ivan Broz in his *Hrvatski pravopis* from 1892. The reason their tradition continued in contemporary spelling handbooks is spelling domination from Broz-Boranić which set the ratio between spelling and grammatical in spelling handbooks. Using comparative analysis of contemporary spelling handbooks, grammatical handbooks and dictionaries, this thesis tried to segregate topics that are mostly spelling, those that are less spelling but still essential for those handbooks. Croatian spelling handbook is based on phonological-morphological principles. Punctuation and spelling characters are the most spelling topics as well as writing great and small initial letter. Other handbooks either do not mention those topics at all or mention only a small part. Composed and notified writing; abbreviations; abbreviated terms; *č, ć, dž, đ, h* and *j* voices; voice changes; writing words from other languages (especially those parts where it refers to declension of personal names), those are all topics where spelling norm brings non-spelling topics and exits their limits regarding phonetics, phonology, morphonology, word formation, syntax, lexicology and semantics.

KEY WORDS: orthography, standardization, non-spelling in orthography, contemporary orthography, grammar, dictionary.